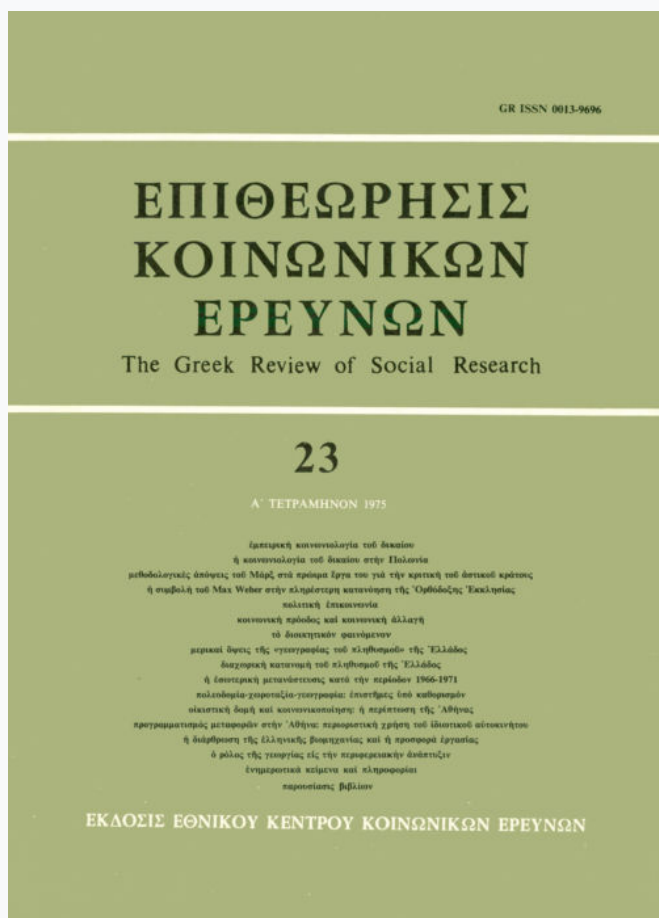

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

Πολιτική επικοινωνία

A.-I. Δ. Μεταξά

doi: [10.12681/grsr.478](https://doi.org/10.12681/grsr.478)

Copyright © 1975, A.-I. Δ. Μεταξά

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Μεταξά A.-I. Δ. (1975). Πολιτική επικοινωνία. *The Greek Review of Social Research*, 23, 42–61.
<https://doi.org/10.12681/grsr.478>

πολιτική ἐπικοινωνία

του

Α. - Ι. Δ. Μεταξά

*Chargé de cours της Πολιτικής 'Επιστήμης
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Aix-en-Provence*

Ι. εἰσαγωγικαὶ ἔννοιαι

1. Ὁρισμοί

Ὡς πολιτικὴ ἐπικοινωνία θὰ ἦτο δυνατόν νά ὀρι-
σθῇ ἡ κοινωνικὴ διαδικασία, ἡ ὁποία περιλαμβάνει
ἓνα εἰδικὸν πληροφοριακὸν περιεχόμενον: τὸ πολιτι-
κὸν καὶ ἓνα σύνολον τεχνικῶν «ὑποστηρίξεων» (sup-
ports) μέσφ τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ πληροφορία κυ-
κλοφορεῖ καὶ μεταβιβάζεται. Ὁ ὀρισμὸς ὁμῶς αὐτός,
παρά τὴν ἀναλυτικὴν του ἀκρίβειαν, δὲν ἀφήνει νά
τονισθῇ, ὅσον θὰ ἔπρεπε, ἡ δυναμικὴ πλευρὰ τοῦ
φαινομένου. Μὲ τὴν πρόθεσιν νά ἐξάρωμεν τὸν ζων-
τανὸν χαρακτῆρα τοῦ τελευταίου, ὀρίζομεν τὴν πο-
λιτικὴν ἐπικοινωνίαν ὡς τὴν πληροφοριακὴν διαδι-
κασίαν, ἡ ὁποία διατρέχει τὸ κοινωνικοπολιτικὸν
σύστημα καὶ σχετίζεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μὲ τὴν
πολιτικὴν δύναμιν καὶ τὴν κοινωνικὴν διανομὴν
της.¹

Ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία ἀπὸ οὐσιαστικῆς ἀπό-
ψεως, εἶναι μιὰ «συστημικὴ»² διαδικασία «σημαντι-
κῶν πολιτικῶν ἀνταλλαγῶν». Ὁ λόγος διὰ τὸν
ὁποῖον χρησιμοποιοῦμεν τὸν ὄρον «σημαντικαὶ ἀν-
ταλλαγαὶ» εἶναι διὰ νά ὑπενθυμίσωμεν ὅτι ἡ πολιτικὴ
ἐπικοινωνία, ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε ἄλλη κοινωνικὴ
ἐπικοινωνία, δὲν συνίσταται εἰς τὴν μεταβίβασιν
ἀπλῶν ὑλικῶν γεγονότων (events), μὲ τὴν φυσικο-
τεχνικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, ἀλλὰ πληροφορικῶν. Ἡ
διαφορὰ μεταξὺ ὑλικῶν γεγονότων καὶ πληροφοριῶν,
ὅσον καὶ ἂν φαίνεται αὐτονόητος καὶ ἀπλοϊκὴ, δὲν
εἶναι πάντοτε ἐπαρκῶς συνειδητοποιημένη. Ἡ συνει-
δητοποίησις ὁμῶς αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν
κατανόησιν ὀρισμένων ψυχολογικῶν μηχανισμῶν,
οἱ ὁποῖοι ἐμπλέκονται εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πολι-
τικῆς ἐπικοινωνίας καὶ συμβάλλουν εἰς τὴν διαμόρ-
φωσιν ὀρισμένης πολιτικῆς συμπεριφορᾶς. Ἡ δια-
φορὰ εἶναι δυνατόν νά συλληφθῇ μὲ τὴν βοήθειαν
τῆς τηλεοπτικῆς θρόνης ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν
ἓνα ὀρισμένον ἀριθμὸν φωτεινῶν σημείων, τὰ ὁποῖα
ἀποκαλοῦμεν ὑλικά ἢ ἠλεκτρονικά «γεγονότα». Τὸ
κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτά, ἂν τὸ λάβωμεν κεχωρισμένως,
δὲν ἔχει καμμίαν ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ἡ ὁποι-
οδήποτε σημασία προβάλλει μόνον μέσφ τῶν σχημά-
των τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νά δώσουν τὰ σημεία αὐτά.
Καὶ σχήματα ἡμποροῦμεν νά ἀποκτήσωμεν μόνον μὲ
τὴν φωτεινὴν διαφοροποίησιν τῶν σημείων. Αὕτη ἡ

1. Διὰ τὴν κοινωνικὴν διανομὴν τῆς δυνάμεως ὑπὸ τὴν ἔν-
νοιαν τῆς «distribution of power», βλ. S. L. Wasby: *Political
Science—The Discipline and Its Dimensions, An Introduction*
Scribners, 1970, σ. 81 καὶ H. D. Lasswell—A. Kaplan: *Power
and Society: A Framework for Political Inquiry*, New Haven,
1950, σ. 74-75.

2. Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς συστημικῆς ἀναλύσεως, βλ. A.-J. D.
Métabas: *Approche systémique et processus politique. Essai
d' une évaluation critique d' un certain usage de la méthode*,
Faculté de Droit d' Aix (I.B.M.) 1972, καὶ W. Buckley: *Sociol-
ogy and Modern Systems Theory*, Prentice-Hall, 1967.

διαφοροποιήσεις επιτρέπει να συνθέσωμεν ένα γράμμα, μίαν λέξιν, μίαν εικόνα. Αι συνθέσεις αὗται εἶναι σημασίαι-πληροφορίαι καὶ ἀπὸ αὐτὰς ἀποτελεῖται τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτικῆς, ὅπως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐπικοινωνίας γενικώτερον. Ὅπως μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν διέτύπωνεν ὁ Κ. Deutsch, «Power engineering transfers information. It does not transfers events; it transfers a patterned relationship between events».¹ Αὐτὴ ἡ «patterned relationship»—μοντελοποιημένη σχέσις—πληροφορεῖ (in-forme), διότι μὲ τὴν ἐμφάνισίν τῆς δραστηριοποιεῖ ὀρισμένα «μνημικὰ ἴχνη», τὰ ὁποῖα τὴν περιλαμβάνουν κατὰ ἕνα θεμελιακὸν τρόπον. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ἡμποροῦμεν νὰ πληροφορηθῶμεν παρὰ μόνον εἰς τὸ μέτρον εἰς τὸ ὅποιον ἡ προβαλλομένη εἰκὼν εὐρίσκει «προεκτυπωμένα» μνημικὰ ἴχνη. Δὲν ἡμποροῦμεν νὰ πληροφορηθῶμεν, τὸ γνωρίζομεν ὅλοι, πέραν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θεμελιακῶς κατέχουμεν ἤδη. Ἡ πληροφοριακὴ μας δυνατότης εἶναι ὁροθετημένη ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους. Τὸ ἀπερίοριστον εἶναι εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν γνωστῶν· ὅχι πέραν τῶν γνωστῶν. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἡ φαντασία δὲν ξεπερνᾷ τὰ γνωστὰ ἀλλὰ τὰ συνδυάζει καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἐννοιαν αὐτὴν εἶναι ἀπερίοριστος.²

2. Τεχνικὴ ἐπικοινωνιακὴ δομὴ καὶ ἐπικοινωνιακὴ δομὴ πολιτικῆς γνώμης

Ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία εἶναι δυνατόν νὰ ἀναφέρεται εἰς διάφορα στοιχεῖα: γνώσεις, ἀξίες, στάσεις, συγκινήσεις, παρορμήσεις, διεγέρσεις, ἐμπειρίας, ἀξιολογήσεις, κτλ. Εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιῶνται εἰς διάφορα ἐπίπεδα μικροπολιτικά ἢ μακροπολιτικά.³ Ἄτομα, ὁμάδες, θεσμοί, ὁλόκληρα πολιτικά συστήματα ἀποτελοῦν ἐκτατικά μεγέθη τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας. Εἰς οἰανδήποτε ὁμῶς πολιτικὴν ἐπικοινωνίαν, παρὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ ἐπικοινωνιακοῦ περιεχομένου τῶν μέσων καὶ τῶν ἐπιπέδων μεταδόσεως, καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν προκαλουμένων ἀποτελεσμάτων, ἡμποροῦμεν νὰ διαπιστώσωμεν τὴν παρουσίαν δύο ἐπικοινωνιακῶν σταθερῶν: τῆς τεχνικῆς ἐπικοινωνιακῆς δομῆς καὶ τῆς δομῆς πολιτικῆς γνώμης.

Ἡ τεχνικὴ δομὴ κάθε ἐπικοινωνίας περιλαμβάνει: α) τὴν πηγὴν τῆς πληροφορίας ἢ τοῦ μηνύματος, β) τὸ μήνυμα,

γ) τὸν δίαυλον, μέσφ τοῦ ὁποίου τὸ μήνυμα διαβιβάζεται,

δ) τὸ ἀκροατήριον πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται,

ε) τὴν πληροφοριακὴν ἀνατροφοδότησιν (rétroaction informationnelle), διὰ τῆς ὁποίας αἱ θέσεις πηγῆς καὶ ἀκροατηρίου ἀντιστρέφονται ἀντιστοίχως, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πληροφοριακὴ ἀντίδρασις τοῦ ἀκροατηρίου νὰ συλλαμβάνεται ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ ἀρχικοῦ μηνύματος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος, ἕνα πολιτικὸν κόμμα ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀρχικὴ πηγὴ τῆς πληροφορίας, ὁ πολιτικὸς τοῦ προγραμματισμοῦ τὸ μήνυμα, ἡ τηλεόρασις ἕνας ἀπὸ τοὺς διαύλους μεταδόσεως καὶ ἡ ἐκλογικὴ τοῦ δυνάμει τοῦ ἀρχικοῦ ἀκροατήριον. Ἡ ἀνατροφοδότησις εἶναι ἡ ἀντίδρασις τῆς ἐκλογικῆς τοῦ δυνάμει, ἡ ὁποία ἀναδιαιβιβάζεται μέχρι τῆς ἀρχικῆς πηγῆς, δηλαδὴ τὸ πολιτικὸν κόμμα, τὸ ὁποῖον μεταβάλλεται, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἰς ἀκροατήριον.

Αὐτὴ ἡ πλήρης ἀντιστροφή λειτουργιῶν, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται εἰς τὰ πλαίσια τῆς τεχνικῆς δομῆς τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας, μαρτυρεῖ ὅτι ὁποιαδήποτε δομικὴ διαφοροποιήσις (πηγὴ, μήνυμα, δίαυλος, κτλ.) δὲν εἶναι οὔτε ἀποκλειστικὴ οὔτε μόνιμη. Πρόκειται διὰ μίαν ἐναλλασσόμενην διαφοροποίησιν θέσεων, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὴν «πολυλειτουργικότητα»⁴ τῶν στοιχείων τῆς τεχνικῆς δομῆς. Καὶ αὐτὸ, διότι εἰς μίαν κατὰστασιν α ἕνα ἄτομον δύναται νὰ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ μηνύματος, ἐνῶ εἰς μίαν κατὰστασιν β τὸ αὐτὸ ἄτομον νὰ εἶναι συγχρόνως μήνυμα καὶ ἐπικοινωνιακὸς δίαυλος. Καὶ εἶναι ἐνδιαφέρον, κάθε φοράν, νὰ διαπιστώνωμεν, νὰ περιγράψωμεν, καὶ ἐξηγοῦμεν καὶ νὰ μετροῦμεν τὸν βαθμὸν ἐπικοινωνιακῆς ὑποκαταστάσεως.

Ἡ δευτέρα συστατικὴ σταθερὰ τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας εἶναι ἡ δομὴ πολιτικῆς γνώμης. Κάθε σχηματικὸς πολιτικῆς γνώμης περιλαμβάνει τέσσαρα ἀναλυτικὰ στοιχεῖα: α) τὴν κατεῦθυνσιν, β) τὴν ἐντασιν, γ) τὸ βάρος, δ) τὴν συνοχὴν.

—Μὲ τὸν ὅρον κατεῦθυνσις ἐννοοῦμεν τὴν τάσιν τοῦ ἀτόμου νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν τοποθέτησιν α καὶ νὰ ἀπορρίπτῃ τὴν τοποθέτησιν β ἐν σχέσει μὲ ὀρισμένον πολιτικὸν πρόβλημα. Τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ δηλαδὴ κανεὶς, ἐν σχέσει π.χ. μὲ ὀρισμένην συνταξιοδοτικὴν πολιτικὴν, τὴν λύσιν α καὶ ὅχι τὴν λύσιν β, καὶ μάλιστα νὰ εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν τελευταίαν, ἐκδηλώνει ὀρισμένην κατεῦθυνσιν γνώμης.

—Μὲ τὸν ὅρον ἐντασις ἐννοοῦμεν τὸν βαθμὸν προσηλώσεως, τὸν ὁποῖον τὸ ἄτομον ἐκδηλώνει εἰς τὴν κατεῦθυνσιν τῆς γνώμης του. Εἶναι δηλαδὴ δυνατόν δύο ἄτομα νὰ ἔχουν τὴν ἰδίαν κατεῦθυνσιν

1. K. Deutsch: *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, The Free Press, 1963, σ. 146.

2. Ὁ Πίναξ τοῦ Bosch «Jardin des délices» καὶ κυρίως τὸ δεξιὸν τμήμα εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ παραδείγματα διὰ τὴν συνειδητοποίησιν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ἀναλυτικῆς γνώσεως καὶ «συνθετικῆς φαντασίας».

3. Διὰ τὴν ἐννοιαν τῆς μικρο-μακροπολιτικῆς ἀναλύσεως, βλ. D. Everson-J. P. Paine: *An Introduction to Systematic Political Science*, Dorsey, 1973, σ. 34-35, 44, 50, 191, 225, 259.

4. Διὰ τὴν ἐννοιαν τῆς «πολυλειτουργικότητος», βλ. G. Almond-B. Lowell: *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little Brown, 1966, σ. 31-32.

γνώμης, ἐν σχέσει μὲ ὥρισμένον πολιτικὸν πρόβλημα, ἀλλὰ τὸ κάθε ἓνα νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ εἰς διάφορον βαθμὸν καὶ μαθητικότητα.

—Μὲ τὸν ὅρον *βάρος* ἐννοοῦμεν τὴν *θέσιν-ἱεράρχησιν*, τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἐπιφυλάσσει εἰς τὴν πολιτικὴν του γνώμην, ἐν σχέσει πρὸς οἰοδήποτε ἄλλο εἶδος κοινωνικῆς γνώμης ἢ τοποθετήσεως. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι θεωροῦν τὴν «πολιτικὴν πράξιν» ὡς σπουδαίαν δραστηριότητα καὶ ὑποχρέωσιν, ἐνῶ ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν μετὰ ἀπὸ ἄλλας σημαντικώτερας, δι' αὐτοὺς, ἀπασχολήσεις.

—Ὁ ὅρος *συνοχή*, τέλος, ἐκφράζει τὸ μέτρον εἰς τὸ ὅποιον εἶναι δυνατόν νὰ συμβιβάζωνται δύο ἢ περισσότεραι γνώμαι τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐπὶ ἐνὸς ἢ περισσοτέρων πολιτικῶν προβλημάτων. Ἡμπορεῖ δηλαδὴ ἡ γενικὴ κομματικὴ τοποθέτησις ἐνὸς ἀτόμου νὰ εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν τοποθετήσιν του ἐπὶ ἐνὸς εἰδικοῦ πολιτικοῦ προβλήματος. Αὐτὸ δυνατόν νὰ δημιουργῇ προβλήματα ἰδεολογικῆς συνοχῆς καὶ συνεπειάς.

Αὐτὰ τὰ τέσσαρα ἀναλυτικὰ στοιχεῖα ἔχουν τὸ κάθε ἓνα διαφορετικὴ σπουδαιότητα ἐν σχέσει πρὸς ὥρισμένον πρόβλημα πρακτικῆς πολιτικῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἡ κατεῦθυνσις γνώμης ἐνδιαφέρει π.χ. τὴν μελέτην τοῦ κομματικοῦ προσανατολισμοῦ, ἢ ἐντασις τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἀτόμου εἰς τὰς πολιτικὰς μεταβολάς, τὸ βάρος τὴν ἔκτασιν τῆς πολιτικῆς συμμετοχῆς—μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς political participation—καὶ ἡ συνοχὴ τὸ πρόβλημα τῆς συγκρούσεως ρόλων (role conflict). Εἰς τὴν συνέχειαν θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀντιληφθῶμεν, κατὰ τρόπον περισσώτερον συγκεκριμένον, τὴν ἀξίαν τῶν ἐννοιολογικῶν αὐτῶν ἐργαλείων, ἢ ὅποια δὲν εἶναι μόνον θεωρητικὴ καὶ «ἡχηρά» ἀλλὰ καὶ πρακτικὴ.

II. κυριώτεροι διαῦλοι πολιτικῆς ἐπικοινωνίας

1. Πληροφορικὴ ἐπιλογὴ καὶ πολιτικὸς ἔλεγχος

Ὑπάρχει γενικὴ συμφωνία ὅτι οἱ κυριώτεροι σύγχρονοι διαῦλοι πολιτικῆς ἐπικοινωνίας εἶναι ἡ τηλεόρασις, τὸ ραδιόφωνον καὶ αἱ μεγάλοι ἡμερήσιαι ἐφημερίδες. Δηλαδὴ ὅτι ἀποκαλοῦμεν μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν τριῶν διαῦλων ἡ τηλεόρασις καὶ τὸ ραδιόφωνον διαδραματίζουν κύριον ρόλον, ἐνῶ αἱ ἐφημερίδες ὑφίστανται τὴν συνέπειαν τῆς γενικῆς ὑποχώρησός του γραπτοῦ ὡς ἐπικοινωνιακοῦ μέσου. Ὁ πολιτισμὸς τῶν ἡμερῶν μας εἶναι ὀλιγώτερον «culture livresque» καὶ περισσώτερον «culture auditive». Εἰς τὸν κατωτέρω στατιστικὸν πίνακα,¹ ὁ ὅποιος εἶναι ἰδιαίτερος ἀποκαλυπτικός εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν

Ἐπικοινωνιακοὶ διαῦλοι	Ἀκροατήριον %		
	Γαλλία	Ἰσπανία	Ἰράν
Ἐφημερίδες καὶ ἐβδομαδιαῖαι ἐκδόσεις	22	38	36
Τηλεόρασις καὶ ραδιόφωνον	59	37	57 (P)
Ἄλλαι πηγαι καὶ διαπροσωπικαὶ ἐπαφαί	7	22	5
Ἄνευ ἀπαντήσεως	12	3	2
	100	100	100

καὶ τὸ Ἰράν, ἡ ὑπόθεσις διὰ τὸν κύριον ρόλον τὸν ὁποῖον διαδραματίζουν ἡ τηλεόρασις καὶ τὸ ραδιόφωνον ἐπιβεβαιώνεται εἰς μεγάλον βαθμόν. Ἡ συχνότης (P) εἶναι σημαντικῆς ἐνδεικτικῆς ἀξίας. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἀπὸ ἓνα ἀντιπροσωπευτικὸν δείγμα μὲ ὑψηλὴν ὁμῶς στατιστικὴν συχνότητα, δὲν εἶναι ἀπόλυτον. Πολλὰς φορὰς πρέπει νὰ προσφεύγωμεν εἰς λεπτοτέρας διακρίσεις, αἱ ὁποῖαι «σχετικοποιοῦν» τὸ γενικὸν συμπέρασμα καὶ μεταβάλλουν τὴν πολιτολογικὴν ἔρευναν εἰς γόνιμον *πιθανολογικὴν* σκέψιν. Εἶναι δηλαδὴ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίζωμεν τὰς περιπτώσεις καθὼς καὶ τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ὁ γραπτὸς τύπος διαδραματίζει κάποτε—ἔστω καὶ κατ' ἐξαιρεσιν—σημαντικώτερον ρόλον ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς τηλεοράσεως καὶ τοῦ ραδιοφώνου. Εἰς τὸν ἀνωτέρω ἐνδεικτικὸν πίνακα δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι διαβάζουν ἐφημερίδας καὶ ἐβδομαδιαίας ἐκδόσεις εἶναι περισσότεροι ἀπὸ ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι παρακολουθοῦν καὶ ἀποδίδουν σημασίαν εἰς τὴν τηλεόρασιν καὶ τὸ ραδιόφωνον. Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ διαφορὰ «παρακολουθήσεως» μεταξὺ τῶν δύο ἐπικοινωνιακῶν διαῦλων φαίνεται μικρά, αὐτὸ δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ πολιτικὸς ἔλεγχος ἐπὶ τῆς τηλεοράσεως καὶ τοῦ ραδιοφώνου εἶναι ἐκεῖ ἐξαιρετικῶς αὐστηρὸς, οἱ Ἰσπανοὶ προτιμοῦν ὥρισμένας ἐφημερίδας, αἱ ὁποῖαι κατορθώνουν νὰ «περάσουν» μὲ εὐφρεῖς κάποτε φραστικὰς διατυπώσεις, πληροφορίας ἢ γνώμας διὰ τὰς ὁποίας ἡ τηλεόρασις καὶ τὸ ραδιόφωνον δὲν θὰ ἦσαν ποτὲ διαθέσιμα. Ἡ ὑπόθεσις αὕτῃ ἐπιβεβαιώνεται ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς ἄλλας χώρας ἡ τηλεόρασις καὶ τὸ ραδιόφωνον ἔχουν ἀκροατήρια τὰ ὁποῖα ὑπερβαίνουν τὸ 50% καὶ φθάνουν μέχρι 59% καὶ 57%, ἀντιστοίχως. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀντιθέτως, ἡ προτίμησις εἶναι διὰ τὰ ἄλλα μέσα ἐπικοινωνίας (τύπος, ἐβδομαδιαῖαι ἐκδόσεις, προσωπικαὶ ἐπαφαί) καὶ φθάνει μέχρι τὸ 60%, ἐνῶ ἐκεῖνῃ διὰ τὴν τηλεόρασιν καὶ τὸ ραδιόφωνον δὲν ὑπερβαίνει τὸ 37%. Αὕτῃ ἡ πρώτη διαπίστωσις ὁδηγεῖ εἰς πιθανολογικὸν πολιτολογικὸν συμπέρασμα σχετικῶς μὲ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον τὴ φύσις τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος ἡμπορεῖ νὰ διαδραματίσῃ εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας. Μολονότι μὲ

1. Βλ. Μ. Rush-P. Althoff: *An Introduction to Political Sociology*, Nelson's Univ., 1971, σ. 162.

τὸ θέμα αὐτὸ θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὰ ἐπόμενα, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ διατυπώσωμεν τὴν γενικωτέραν ἐνδεικτικὴν συνάρτησιν συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν, ὁ βαθμὸς τῆς πολιτικῆς ἐπιδράσεως καὶ ζητήσεως τοῦ γραπτοῦ τύπου εἶναι εὐθὺς ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτικοῦ ἐλέγχου, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖται ἐπὶ τῶν ὁπτικοακουστικῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας.

2. Πληροφοριακὴ ἐπιλογὴ καὶ κοινωνικὴ διαφοροποίησις

Ἄλλη σημαντικὴ διαφορὰ ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ εἶναι ὅτι, ἐνῷ ἡ τηλεόρασις καὶ τὸ ραδιόφωνον ἀπευθύνονται εἰς τὸ εὐρύτερον κοινόν, δηλαδὴ εἰς ἀκροατήριον τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σύνολόν του διαθέτει μίαν ὀριακὴν πολιτιστικὴν ἐνότητα, κάθε ἐφημερίς ἀπευθύνεται εἰς ἀνγνῶστας μὲ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἰδιαιτέραν ἰδεολογικὴν προτίμησιν. Δὲν θέλομεν ὅμως νὰ εἰπώμεν μὲ αὐτὸ ὅτι ἡ τηλεόρασις καὶ τὸ ραδιόφωνον δὲν μεταδίδουν προγράμματα τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται κάποτε καὶ εἰς συγκεκριμένα ἰδεολογικὰ ἀκροατήρια. Ἀπλῶς ἐπιθυμοῦμεν νὰ τονίσωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ τηλεόρασις ἢ τὸ ραδιόφωνον μεταδίδουν, προορίζεται, κατὰ κανόνα, δι' ὅλον τὸν κόσμον. Ἐξ ἄλλου, τὸ ποσοστὸν προσανατολισμένης πολιτικῆς πληροφορίας, τὸ ὁποῖον μεταδίδεται ἀπὸ τὴν τηλεόρασιν, εἶναι καταφανῶς κατώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον διοχετεύεται εἰς τὰς στήλας τῶν μεγάλων ἡμερησίων ἐφημερίδων. Αἱ τελευταῖαι ἔχουν ἀνγνῶστας τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία συμπίπτει, ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον, μὲ τὴν ἰδεολογικὴν τοποθέτησιν τῆς ἐφημερίδος. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔχει ἐπιβεβαιωθῇ ἀπὸ πολλὰς ἐρεῦνας. Ἡ κατωτέρω στατιστικὴ εἶναι ἐπαρκὴς πληροφορικὴ διὰ τὸ τί συμβαίνει π.χ. εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν. Ὅπως ἔχει καταρτισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τριῶν μεταβλητῶν:

- (α) κοινωνικοοικονομικὴ κατηγορία,
- (β) ἐκλογικὴ προτίμησις καὶ
- (γ) ἐπιλογὴ ἐφημερίδος.

Ἡ τελευταία μεταβλητὴ εἶναι ἐξηρητημένη, ἐνῷ αἱ δύο ἄλλαι θεωροῦνται ἀνεξάρτητοι.

'Ακροατήριον (ἀνγνῶσται)		'Επικοινωνιακοὶ δίαυλοι
Κοινωνικοοικονομικὴ κατηγορία	'Εκλογικὴ προτίμησις	'Επιλογὴ ἐφημερίδος
μέση	συντηρητικοί-ἐργατικοί	The Times
μέση	ἐργατικοί	Guardian
μέση	συντηρητικοί	D. Telegraph
μέση καὶ ἐργατικὴ	συντηρητικοί-ἐργατικοί	D. Mail
ἐργατικὴ καὶ μέση	συντηρητικοί-ἐργατικοί	D. Express
ἐργατικὴ	συντηρητικοί	D. Sketch
ἐργατικὴ	ἐργατικοί	Sun
ἐργατικὴ	ἐργατικοί	D. Mirror

Εἰς τὸν πίνακα¹ αὐτόν, τοῦ ὁποῖου ἡ διάταξις ἔχει ἀντιστραφῇ διὰ λόγους καθαρῶς μεθοδολογικοῦς, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐπιλογὴ ἐφημερίδος φαίνεται νὰ εἶναι συνάρτησις ὀρισμένων κοινωνικοοικονομικῶν καὶ κομματικῶν διαφοροποιήσεων τῶν ἀναγνῶστων. Αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιλογὴ μιᾶς ἐφημερίδος καὶ ὄχι ἄλλης ἠμπορεῖ νὰ ἱκανοποιῇ ὄχι μόνον ὀρισμένον ἀναγνῶστικὸν ἐνδιαφέρον ἀλλὰ καὶ μίαν «πολιτικὴν ἀναμονήν» (political expectation) τοῦ ἀναγνῶστου. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν τηλεόρασιν, αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἐπιλογὴ εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον δυνατὴ καθ' ὅσον ἡ μόνη δυνατότης ἐπιλογῆς εἶναι ἡ παρακολούθησις ἡ μὴ τοῦ προσφερομένου προγράμματος. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ πολιτικὸς προσανατολισμὸς τοῦ ἀτόμου ἢ ἡ κατηγορία εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει προσδιορίζουν κατὰ τρόπον μοιραῖον καὶ ἀποκλειστικόν τὴν ἐπιλογὴν τῆς ἐφημερίδος. Εἶναι δυνατὸν ἡ ἐπιλογὴ αὕτη νὰ γίνεται μὲ κριτήριον τὸ τοπικόν ἢ ἄλλο εἰδικὸν πολιτιστικὸν ἐνδιαφέρον. Εἰς ὀρισμένας γαλλικὰς ἐπαρχίας, π.χ., αἱ πωλήσεις τῶν μεγάλων ἡμερησίων φύλλων εἶναι πολὺ περιορισμέναι ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνας τοῦ ἡμερησίου τοπικοῦ τύπου. Πολιτικὴ καὶ πληροφορία «ἐθνικοῦ» ἐνδιαφέροντος περιλαμβάνονται βεβαίως εἰς τὸν τελευταῖον, ἀλλὰ τὰ ἐπικαίρα καὶ ἡ εἰδησιογραφία τοπικοῦ χαρακτήρος εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον. Ὁ πολιτολόγος, ὁ ὁποῖος εἰδικεύεται εἰς θέματα πολιτικῆς ἐπικοινωνίας, ὀφείλει συνεπῶς νὰ «σκεφθῇ» καὶ νὰ ἀναλύσῃ τὸ φαινόμενον, νὰ τὸ ἐπαληθεύσῃ στατιστικῶς καὶ συγκριτικῶς καὶ νὰ διατυπώσῃ, ἐνδεχομένως, ὀρισμένας συμπληρωματικὰς ὑποθέσεις διὰ τὸ εἶδος τῆς πολιτικῆς νοοτροπίας, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν, αἱ ἐννοιολογικαὶ κατηγορίαι τοῦ T. Parsons «universalistic-particularistic»² θὰ ἦσαν ἐνδεχομένως τυπολογικῶς χρήσιμοι. Παρατηρήθῃ δηλαδὴ ὅτι εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις αἱ τοπικαὶ ὑποθέσεις, πολιτικά, οἰκονομικά, ἐπαγγελματικά, κτλ., δημιουργοῦν πολὺ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὰς «ἐθνικάς» πολιτικὰς ὑποθέσεις, καὶ τοῦτο, διότι αἱ πρῶται εἶναι περισσότερον συγκεκριμένα καὶ διανοητικῶς περισσότερον προσitaί. Ἡ τηλεόρασις, εἰς ὅλον σχεδὸν τὸν κόσμον, φαίνεται νὰ ἔχῃ ἀντιληφθῇ τὴν ψυχολογικὴν ἀξίαν τοῦ συγκεκριμένου καὶ τοῦ προσitoῦ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ προγράμματα, ποὺ ἐκπέμπονται τοῦλάχιστον ἀπὸ τοπικοὺς σταθμούς, ἔχουν σκοπὸν νὰ προκαλέσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κατοίκων ὀρισμένης περιοχῆς (fonction particulare) καὶ διὰ νὰ ἀντισταθμισθῇ ὁ γενικὸς χαρακτήρ τῶν κεντρικῶν προγραμμάτων (fonction universalliste) καὶ διὰ νὰ καταστοῦν αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ γενικά

1. Βλ. National Opinion Polbs, Gr. Britain, Ἰούλιος, 1967.
2. T. Parsons: «Pattern Variables Revisited: A Response to R. Dubin», in *American Sociological Review*, 1960 (4), σ. 467-483.

προγράμματα περισσότερον ἀνεκτά. Καὶ ἂν εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις τὰ προγράμματα τοικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι κυρίως φολκλορικά, ἡ παρατηρούμενη συχνότης τῶν ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι πρόσφορον μέσον ἐνισχύσεως τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς τῆς κοινότητος καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς συνολικῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἡ ἐπικρατοῦσα σήμερον πολιτικὴ ἄποψις ὅτι πρέπει νὰ γίνωνται ἀποδεκτὰ καὶ νὰ ἐνισχυῶνται τὰ τοπικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα, αἱ παραδόσεις καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ περιορισμέναι αὐτονομιστικαὶ τάσεις, ἂν καὶ συμβάλλει εἰς τὸν σεβασμὸν ὀρισμένων καταπιεζομένων εἰς τὸ παρελθὸν μειονοτήτων, ὑποκρύπτει κάποτε καὶ τὴν υἱοθέτησιν μιᾶς εὐφρεστερας τεχνικῆς δι' ἐθνικὴν ὁλοκλήρωσιν (national integration). Εἰς ὅτι ἀφορὰ ὅμως εἰς τὰ μεγάλα ἡμερήσια φύλλα, μία τόσον προωθημένη θεματικὴ διαφοροποίησις εἶναι ὀλιγώτερον εὐκόλος. Ἄν καὶ εἰς θέματα κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ὕλης κάθε μεγάλῃ ἡμερησίᾳ ἐφημερίδι ἐπιβυθίζει νὰ προβάλλῃ ποικίλα θέματα εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστος «νὰ βρῇ τὴν διαβάξιν ἐκεῖνο ποῦ ψάχνει», εἰς θέματα γενικῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς αὐτὸ εἶναι ὄχι μόνον δύσκολον ἀλλὰ ἡμπορεῖ νὰ ἀποβῇ καὶ μοιραῖον διὰ τὴν ἰδίαν τὴν ἐφημερίδα. Καὶ αὐτὸ, διότι μία πολυκομματικὴ π.χ. διαφοροποίησις τῆς ἰδίας ἐφημερίδος θὰ τὴν μετέτρεπε, φαινομενικῶς τοῦλάχιστον, ἀπὸ ἐφημερίδα πολιτικῆς γνώμης εἰς ἐφημερίδα πολιτικῶν γνώμων. Ἀνάλογος «κούδερότης» θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκαλέσῃ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀποκαλοῦμεν εἰς τὴν πολιτικὴν ψυχολογίαν ἰδεολογικὴν ἀπασταυτοποίησιν, μεταξὺ ἀναγνωστῶν, οἱ ὅποιοι παραμένουν πιστοὶ εἰς ὀρίσιμον πολιτικὸν κίνημα, καὶ τῆς ἐφημερίδος, ἡ ὅποια ἀναζητεῖ νὰ ἀνεξαρτητοποιηθῇ καὶ νὰ ἀποπροσανατολισθῇ. Καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὸ εἶναι δυνατόν δι' ὀρίσιμην ἐφημερίδα μὲ διεθνήν κυκλοφορίαν, δὲν εἶναι εὐχερὲς πραγματοποιήσιμον δι' ἐφημερίδας μὲ ἱστορικὴν πολιτικὴν πρόσδεσιν, μὲ παράδοσιν δεσμευμένης πολιτικῆς μαχητικότητος καὶ μὲ ἐθνικὴν μόνον κυκλοφορικὴν βάσιν.¹ Παρ' ὅλα αὐτά, δὲν θὰ πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ ἕκτασις τῆς κυκλοφορίας μιᾶς ἐφημερίδος εἶναι εὐδὲς ἀνάλογος τοῦ βαθμοῦ τῆς ἰδεολογικῆς τῆς δξύτητος. Μεταξὺ ἰδεολογικῆς συνεπείας καὶ ἀνταγωνιστικῆς ἀκρότητος ἡ ἀπόστασις εἶναι ἐξαιρετικῶς μεγάλη. Ἡ δημοσιογραφικὴ δξύτης δύναται νὰ ἔχῃ καταστρεπτικὰς διὰ τὴν ἐφημερίδα συνεπείας. Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν, πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐφημερίδες ἐπιζητοῦν νὰ ἀποκτήσουν *tactique* ἢ εὐρὺ ἀκροατήριον (audience *tactique* ἢ *élargie*). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μιὰ μέση ἰδεολογικὴ τοποθέτησις, ἀποδεκτὴ ἀπὸ ἓνα μεγάλο

μέρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ καὶ ἀκολουθουμένη ἀπὸ μίαν ἐφημερίδα, ἀπαγορεύει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἐφημερίδα κάθε ριζοσπαστικὴν πολιτικὴν τοποθέτησιν, ἡ ὅποια θὰ ἠδύνατο νὰ τῆς ἀσπασίῃ σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀναγνωστῶν. Αἱ μεγάλα ἡμερήσια ἐφημερίδες εὐρίσκονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἀπαγόρευσιν νὰ λάβουν πολιτικὴν τοποθέτησιν, ἡ ὅποια θὰ ἔθετεν εἰς κίνδυνον τὴν κυκλοφορικὴν σταθερότητα τῆς ἐφημερίδος. Ἡ πολιτικὴ αὕτῃ ὑπακούει ἄλλωστε καὶ εἰς μίαν βασικὴν οἰκονομικὴν ἀρχὴν συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν κάθε ὑπερβολικὴ διαφοροποίησις εἰς τὰς ιδιότητας ἐνὸς προϊόντος θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγεται. Καὶ μία ἰδεολογικὴ τοποθέτησις γενικῆς καὶ σταθεροποιμένης ἀποδοχῆς εἶναι ἓνα ἀποδοτικὸν «ἐμπόρευμα».

III. πολιτικὴ ἐπικοινωνία καὶ δομαὶ πληροφοριακῆς μεταβιβάσεως

1. Ἐπίκαιρος πολιτικὴ γνώμη καὶ βασικὴ ἐπικοινωνιακὴ προβληματικὴ

Τὸ πρόβλημα τὸ ὅποιον πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἐδῶ συνίσταται εἰς τὸ νὰ προσδιορίσωμεν μέσῳ ποίῳ ἐν ειδικωτέρων ἐπικοινωνιακῶν δομῶν τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας συμβάλλουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐπικαίρου πολιτικῆς γνώμης. Μὲ τὸν ὅρον ἐπίκαιρος πολιτικὴ γνώμη ἐννοοῦμεν τὴν *πολιτικὴν τοποθέτησιν*, ἡ ὅποια διακρίνεται ἀπὸ τὸν μονιμώτερον πολιτικὸν προσανατολισμὸν τοῦ συγκεκριμένου ἀτόμου ἢ τῆς συγκεκριμένης ομάδος. Αὐτὸς ὁ μονιμώτερος προσανατολισμὸς εἶναι τὸ ἀποτελεσματῆς πολιτικῆς κοινωνικοποιήσεως (political socialization)² καί, συνεπῶς, προϋπάρχει τῆς διαμορφώσεως ἐπικαίρου πολιτικῆς γνώμης.

Τὸ ἐρώτημα συνεπῶς εἶναι νὰ μάθωμεν πῶς τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἐπιδρῶν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεων, ἐν σχέσει πρὸς ὀρισμένον ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον σύγχρονον πρόβλημα, καὶ προσδιορίζουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν πολιτικὴν μας συμπεριφορὰν. Ἡ συμπεριφορὴ εἶναι μίαν διαδύλωσιν, εἰς μίαν συλλογικὴν διεκδίκησιν, εἰς μίαν ὑποστήριξιν ἐπιτάματος, ἡ ψήφισις ἢ ἡ καταψήφισις ὀρισμένης προτάσεως, ἀναφέρονται ἄμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν ἐπικαίρου πολιτικὴν γνώμην. Αὐτὸ τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν κυμαινομένην ἐκλογικὴν δύναμιν (electoral flottant) ἀνήκει ἀπὸ κατηγορικῆς ἀπόψεως εἰς τὴν ἐπικαίρου πολιτικὴν γνώμην.

Παρατηρήσεις προερχόμεναι ἀπὸ ειδικὰς ἐρεῦνας³

2. Διὰ τὴν ἐννοιαν τῆς «political socialization», βλ. A.-J. D. Métais, *Science politique, éléments d'initiation*, «Les cours de la Faculté d'Aix», 1974-1975, Fascicule IIa, σελ. 11 ἐν.

3. Βλ. P. Lazarsfeld — B. Berelson καὶ H. Gaudet: *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in A Presidential Election Campaign*, Columbia Univ. Press., 1948, σ. 151.

1. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἶναι ἐξῆχος ἐνδιαφέρουσα ἡ προσπάθεια τῆς ἐφημερίδος *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* ἡ ὅποια, παρὰ τὴν γνῶσθιν ἱστορικὴν τῆς πρόσδεσιν, ἐπιχειρεῖ σήμερον μίαν ὁριακὴν οὐδετεροποίησιν.

ἐπέτρεψαν νὰ διατυπωθῇ τὸ βασικὸν ἐρώτημα κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἐπιδροῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς πολιτικῆς γνώμης κατὰ τρόπον ἄμεσον ἢ ἕμμεσον; Ἡ πλέον διαδεδομένη θεωρητικὴ ἀπάντησις ἦτο ὅτι ἡ ἐπίδρασις εἶναι ἄμεσος, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐπικοινωνία πολιτικῆς γνώμης νὰ σχηματίζεται ἀπὸ μίαν εὐθείαν δρᾶσιν τῆς ἀρχικῆς πηγῆς τοῦ μηνύματος ἐπὶ τοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶχεν ἐνισχυθῇ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τηλεοπτικῆς ἐποχῆς, καὶ κυρίως μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ τηλεδράσις εἶχε πράγματι ἐντυπωσιάζει, καὶ πολὺς κόσμος εἶχε σχεδὸν μονίμως ἐγκατασταθῇ ἐμπρὸς εἰς τὴν μικρὰν ὁθόνην.

2. Ἐπίκαιρος πολιτικὴ γνώμη καὶ ἕμμεσος πληροφορικὴ μεταβίβασις

Ἐμπειρικαὶ ἔρευναι, στατιστικαὶ ἐκτιμήσεις καὶ ἐπαναλαμβανόμεναι σφυγμομετρήσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῶν μέσων ἐπικοινωνίας δὲν φθάνει μέχρι τοῦ κοινοῦ κατὰ τρόπον ἄμεσον. Καὶ τοῦτο, διότι ἀπεδείχθη ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπεκαλεῖτο μᾶζα, τὸ κοινόν, δὲν εἶναι οὔτε τόσον «ἄμορφον» (amorphe) οὔτε τόσον ἀδιοφοροποίητον. Τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἄμορφου μᾶζης ἐκλονίσθη κυρίως ἀπὸ τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνιχνεύθησαν καὶ διεπιστώθησαν, εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς τελευταίας, *σταδιακοὶ φορεῖς* πληροφορικῆς ἀναμεταδόσεως. Ὁ ἐμπνευστὸς δηλαδὴ τοῦ κοινοῦ ἀπὸ τὴν ὁμίλιαν π.χ. ἐνὸς πολιτικοῦ δὲν γίνεται ἀπ' εὐθείας ὡς σχέσις ὁμίλιας → κοινού, ἀλλὰ ὡς σχέσις *προσδευτικῆς ἀναπτύξεως*, ἡ ὁποία παρακολουθεῖ τὴν ἀρθρωτικὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ τελευταίου. Πρόκειται διὰ μίαν κοινωνιοδραματικὴν δομὴν τοῦ τύπου [0→0 →0→0]. Τὸ κοινὸν ἀποτελεῖ συνεπῶς μίαν «δύοτητα», ἡ ὁποία διαθέτει μίαν ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον σταθεροποιημένην ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ συλλάβωμεν ὡς θέλωμεν νὰ ἀντιληφθῶμεν πῶς πραγματοποιεῖται ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία. Δηλαδὴ πῶς ἡ πληροφορία κυκλοφορεῖ καὶ ἐπιδρά εἰς τὴν λήψιν πολιτικῶν τοποθετήσεων.

Χάρις εἰς τὰς ἐργασίας τῶν Katz καὶ Lazarsfeld¹ κατορθώθη νὰ ἀποκαλυφθῇ ὅτι αὕτη ἡ ἕμμεσος μεταβίβασις τῆς πολιτικῆς πληροφορίας πραγματοποιεῖται μὲ τὴν βοήθειαν ὀρισμένων προσώπων, τὰ ὁποῖα παρεμβάλλονται μεταξὺ πηγῆς καὶ ἀκροατηρίου. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ δραστηριοποιοῦνται κυρίως

ἐντὸς τῶν λεγομένων «ὁμολόγων» ὁμάδων (peer group) καὶ ἀναμεταδίδουν κατὰ ὀρισμένον τρόπον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐλέγχθη ἀρχικῶς ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶναι γνωστά ὡς *ὀδηγητὰί γνώμης* (opinion leaders, guides d'opinion, incitateurs d'opinion).

Τὸ πρῶτον βασικὸν ἐρώτημα τὸ ὁποῖον τίθεται εἶναι: ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ ὀδηγητὰί γνώμης καὶ διὰ ποίους λόγους διαδραματίζουν ρόλον ἐνδιαμέσων φορέων μεταβίβασεως τῆς πληροφορίας μεταξὺ μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῶν διαφόρων δεκτῶν: ἀτόμων, ὁμάδων, κτλ.

Κατ' ἀρχάς, πρόκειται διὰ ἄτομα τὰ ὁποῖα εἶναι, ἢ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι, «καλὰ πληροφορημένοι» ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει περισσότερον ἢ καλλίτερον πληροφορημένοι ἀπὸ ἄλλους. Αἱ ἐκφράσεις «αὐτὸς ξέρει τὰ θέματα» ἢ «ἔχει τίς πληροφορίες του» ἢ ἀκόμη «ξέρω ἀπὸ ποῦ θὰ μάθουμε τί γίνεται», εἶναι ἀποδεικτικά αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνιακῆς πραγματικότητος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὀρισμένα ἄτομα, διὰ νὰ ἔχουν μεγαλύτεραν ἀπὸ ἄλλους πληροφορικὴν ἐνημέρωσιν, παρακολουθοῦν συστηματικῶς τὴν τηλεδράσιν, διαβάζουσιν ἐφημερίδας καὶ ἐνδιαφέρονται ἰδιαίτερώς διὰ τὰ πολιτικὰ προβλήματα. Ἀνεφέρθη ἀνωτέρω ὅτι τὰ πρόσωπα αὐτὰ δραστηριοποιοῦνται ἐντὸς ὁμολόγων ὁμάδων τῶν ὁποίων εἶναι μέλη εἴτε ἀπὸ «ἀρχικὴν» προέλευσιν, εἴτε ἀπὸ «δευτερεύουσιν» τοποθετήσιν. Αὐτὸ τοῦς ἐπιτρέπει νὰ καλλιεργοῦν ἄμεσους, ἐξατομικευμένους ἐπαφὰς (face to face contact), κατὰ δηλαδὴ τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὴν ἀνώνυμον ὁμάδα εἰς μικροτέρας ἐπώνυμους *διαπροσωπικὰς δομὰς*² καὶ δίδει εἰς τὴν πληροφορικὸν τῶν ρόλον προσωπικὸν καί, ἀκόμη, φιλικὸν ἢ ἐμπιστευτικὸν χαρακτήρα. Ἡ ψυχодυναμικὴ ἀξία αὐτῆς τῆς δομῆς εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ γενικώτερον εἰς τὴν κοινωνικὴν ψυχολογίαν. Ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτήν, ἡ πληροφορικὴ ἐνημέρωσις τῶν μελῶν μιᾶς ὁμολόγου ὁμάδος, ἡ ὁποία γίνεται μέσῳ μιᾶς ἐπώνυμου δομῆς, ἐνισχύει τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς δράσεως τῶν ὀδηγητῶν γνώμης. Διότι δὲν εἶναι ψυχολογικῶς—ἐν τῇ κυριολεξίᾳ, συναισθηματικῶς—ἀνεκτὸν νὰ ἀμφισβητῆται ἡ εἰλικρίνεια τοῦ μηνύματος. Ἡ εἰλικρίνεια ἡ ὁποία δὲν ἀμφισβητεῖται ἡμπορεῖ νὰ μὴ ὑπάρχῃ εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὸ «φιλικὸς καὶ ἐμπιστευτικὸς» πληροφοροῦμενον ἄτομον φθάνει κάποτε νὰ τὴν εὕρισκῃ καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει, ἀρκεῖ νὰ πιστεῖται ὅτι ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς πληροφορίας «δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι εἰλικρινής». Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, οἱ ὀδηγητὰί

1. Βλ. E. Katz: «The Two-step Flow of Communication: An Up-to-date Report on An Hypothesis», in *Public Opinion Quarterly*, 1957 (21), σ. 61-78, E. Katz — P. Lazarsfeld: *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*, Glencoe, 1955, καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν δοκίμιον τοῦ J. Cazeneuve: *Les pouvoirs de la télévision* (ἰδιαίτερός τὸ κεφάλαιον VI), Gallimard, Idées, 1970.

2. Ἡ «ἐπώνυμος δομὴ» ἀντιτίθεται ἐννοιολογικῶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς μᾶζης (ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς mass society): «a large population characterized particularly by anonymity, mobility, secondary group relationships, ... etc.» Βλ. T. Ford Houlst: *Dictionary of Modern Sociology*, A Littlefield, Adams, 1969.

γνώμης κάνουν τὰ πάντα διὰ νὰ δημιουργήσουν μίαν διάχυτον πεποιθῆσιν ὅχι ἀμέσως περὶ τῆς εἰλικρινείας των ἀλλὰ περὶ τῆς φιλικῆς τῶν διαθέσεως.

Ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἀνωτέρω διαπιστώσεων ἡ συναγωγή ἐνὸς γενικωτέρου συμπεράσματος φαίνεται δυνατὴ. Συμφώνως πρὸς αὐτὸ, ἡ μετάδοσις τῆς πληροφορίας εἰς τὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας γίνεται, κατὰ κανόνα—καὶ μόνον κατὰ κανόνα—εἰς δύο φάσεις: ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας εἰς τοὺς ὀδηγητὰς γνώμης καὶ ἀπὸ τοὺς τελευταίους εἰς τὰ μέλη ὀρισμένης ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον «ὁμολόγου» κοινωνικῆς ομάδος.

Οἱ Ἀμερικανοὶ ἀποκαλοῦν τὸ φαινόμενον «two step flow of communication». Δὲν γνωρίζω πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλὰ θὰ ἐπρότεινα τὴν διατύπωσιν: ἐπικοινωνία εἰς δύο χρόνους ἢ εἰς δύο φάσεις ἢ καὶ ἀκόμη διφασικὴ ἐπικοινωνία. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνιακῆς δομῆς εἶναι τὸ ἀμερικανικὸν πολιτικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ρόλος τῶν captains ἐντὸς τῶν διαφόρων ὁμολόγων ομάδων εἶναι ἤδη γνωστός. Πρόκειται διὰ παράγοντας οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν ὅχι μόνον τὴν λήψιν πολιτικῆς τοποθετήσεως ἐν σχέσει μὲ τὴν διαχείρισιν τοπικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν ψηφοφορίαν διὰ τὴν ἀνάδειξιν ἐκλεκτῶρων εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ἐκλογὰς διὰ τὸ χρίσθαι τοῦ ὑποψηφίου προέδρου. Οἱ μελετῆται τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς ζωῆς γνωρίζουν καλάς ὅτι ὁ ἀντίκτυπος (outcome) τῆς ἐμφανίσεως ἐνὸς ὑποψηφίου εἰς τὴν τηλεόρασιν δὲν ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ τὴν ἄμεσον προσωπικὴν γοητείαν τοῦ τελευταίου ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν captains. Αὐτοὶ θὰ παραλάβουν τὸν πλὴον βασικὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλίας, θὰ τὰ ἀπλοποιήσουν καὶ θὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας, τὰς ἐπιθυμίας καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τῆς ομάδος ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐργάζονται. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατορθώνουν κάποτε νὰ δημιουργήσουν ἕνα εἶδος προσωπικοῦ κατὰ κάποιον τρόπον συνδέσμου μεταξὺ τοῦ ὑποψηφίου διὰ τὴν προεδρίαν καὶ τοῦ μέσου ἐκλογῆς. Ἀνεξαρτήτως τῆς οἰσθητικῆς ἀξιολογικῆς τοποθετήσεως διὰ τὸν ἐπαρχιακὸν χαρακτῆρα τῆς διαδικασίας αὐτῆς, ἡ ἀποτελεσματικότης της, τοῦλάχιστον εἰς τὰς ΗΠΑ, εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβήτησεως. Διὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς δικτακὰς δημοκρατίας, εἰς τὰς ὁποίας παραδοσιακῶς ἡ πολιτικὴ κριτικὴ εἶναι ὀξύτερα καὶ ἀναφέρεται εἰς γενικὰ θέματα—κριτικὴ ἢ ὁποία ὑπεβλήθη εἰς μεγάλον βαθμὸν ἀπὸ τὴν νομικὴν ἔννοιαν τοῦ «δημοσίου συμφέροντος»—ὁ ρόλος τῶν ὀδηγητῶν γνώμης αὐτῆς τῆς κατηγορίας καθὼς καὶ αἱ διαπροσωπικαὶ ἐπαφαὶ εἶναι ὀλιγώτερον ἀποτελεσματικά.

Ἀνεξαρτήτως πάντως τῆς εὐρωπαϊκῆς περιπτώσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ διφασικὸν ἐπικοινωνιακὸν μοντέλον εἶναι «οἰκουμενικῆς» καὶ γενικῆς ἰσχύος. Καὶ αὐτὸ ὅχι μόνον διότι ὑπάρχουν

περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπον ἄμεσον, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπον ἔμμεσον ἡμπορεῖ νὰ γίνεταί εἰς περισσοτέρας ἀπὸ δύο φάσεις. Παρητηρήθη δηλαδή ὅτι ὀρισμένοι ὀδηγητὰ γνῶμης (πρώτη ἐπικοινωνιακὴ φάσις) πληροφοροῦν κατ' ἀρχὰς ὀρισμένον στενὸν κύκλον ἐνδιαφερομένων προσώπων (δευτέρα ἐπικοινωνιακὴ φάσις), οἱ ὅποιοι μεταβάλλονται μὲ τὴν σειρὰν των εἰς δευτερεύοντας ὀδηγητὰς γνώμης (τρίτη ἐπικοινωνιακὴ φάσις) καὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς στενωτέρους κύκλους ἐντὸς τῆς ὁμολόγου κοινωνικῆς ομάδος. Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐκφρασις πολιτικῆς ἐπικοινωνίας εἰς δύο χρόνους ἢ εἰς δύο φάσεις δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται στενῶς καθ' ὅσον ἡ ἐπικοινωνιακὴ πραγματικότης τὴν μεταβάλλει ἀπὸ ποσοτικὴν εἰς ποιοτικὴν κατηγορίαν, ἡ ὁποία ὑποδηλώνει μίαν ἐπικοινωνιακὴν δομὴν ἢ ὁποία περιλαμβάνει δύο ἢ περισσοτέρας φάσεις.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἀποτελεσματικότης τῆς δράσεως τοῦ ὀδηγητοῦ γνώμης ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς ψυχολογικοῦ συνδέσμου τόσον μεταξὺ ὀδηγητοῦ καὶ ὀδηγουμένου ὅσον καὶ μεταξὺ τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ «διαφημιζομένου» μηνύματος ἢ προσώπου. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν προσωπικὴν σχέσιν τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας, ἡ ἀποτελεσματικότης τῆς τελευταίας ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ εἰδικὸν εἰς τὸ θέμα ἢ ἀπὸ ἄτομον τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς εἰδικός. Ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς, αὐτὸ ὀδηγήσεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν εἰδικῶν ὀδηγητῶν γνώμης διὰ θέματα οικονομικῆς δημοσιονομικῆς, κτλ., πολιτικῆς, ἐνῶ ἄλλοι εἶναι οἱ ὀδηγηταὶ οἱ ὅποιοι θὰ χειρισθῶν πληροφοριακῶς θέματα ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἀλλὰ ὁ τομεὺς εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ὀδηγητὰ γνώμης πρέπει νὰ εἶναι δὸν γίνεται εἰδικευμένοι, ὥστε νὰ διαθέτουν συγκεκριμένην πρακτικὴν ἐπιχειρηματολογία, εἶναι ἐκεῖνος τὸν καθημερινὸν προβλήματων: μισθῶν, ἀσφαλίσεως, διοικητικῆς ἐξυπηρέτησεως, κτλ.

Ἡ ἀποτελεσματικότης τῶν ὀδηγητῶν γνώμης ἐξαρτᾶται, τέλος, καὶ ἀπὸ τὴν ἰκανότητά των νὰ μεταφέρουν ἢ ἐντυπωσιακῶς πληροφορίαν ἢ πληροφορίας παρεχομένας κατὰ ἐντυπωσιακὸν τρόπον. Ἀλλὰ αὐτὸ εἰς ὀρισμένον μέτρον. Διότι ἐνῶ κατ' ἀρχὴν τὰ χρησιμοποιούμενα πληροφοριακὰ στοιχεῖα δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι καθημερινὰ καὶ ἐπαναλαμβανόμενα, δὲν θὰ πρέπει καὶ νὰ θέτουν εἰς ριζικὴν ἀμφισβήτησιν τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τὸ ὅλον θέμα πάντως ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον ἐπιδίδεται νὰ συντηρηθῇ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ μία ὑπάρχουσα πολιτικὴ κατάστασις ἢ ἐὰν ἐπιζητῆται ἡ μεταβολὴ της. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ χρησιμοποίησις ἐξαιρετικῶς ἐντυπωσιακῶν στοι-

χείων δὲν εἶναι πάντοτε ἡ προσφορωτέρα μέθοδος. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὁμως εἶναι περισσότερον φυσικόν—ἀλλὰ ὅχι καὶ ἀναγκαῖον—τὸ νέον καὶ ἐντυπωσιακὸν στοιχεῖον νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀλλαγὴν ἢ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς ὑφισταμένης πολιτικῆς γνώμης. Εἰς τὴν περίπτωσιν πάντως κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ὀδηγηταὶ γνώμης ἐπιδιώκουν νὰ προκαλέσουν μεταβολὴν γνώμης, ἡ πραγματοποιήσις τῆς εἶναι εὐχερεστέρα ἐφ' ὅσον, ὡς παρετηρήθη, ἡ δρᾶσις τῶν ὀδηγητῶν γνώμης εἶναι προοδευτική. Ἡ πολιτικὴ ψυχολογία ἐπεβεβαίωσεν εἰς πολλὰς εὐκαιρίας ὅτι ἡ ἀπότομος ἀλλαγὴ γνώμης καὶ πίστεως ὀδηγεῖ τὸ ἄτομον εἰς ψυχολογικὴν ἀνασφάλειαν μὲ ἀποτελέσματα ἀντίθετα ἀπὸ τὰ ἐπιδιωκόμενα. Τὸ ὅλον θέμα ἀντιμετωπίζεται ὡς πρόβλημα «μετατροπικῆς πλαστικότητος» (*flexibilité conventionnelle*).¹ Γενικῶς πάντως ἡ δρᾶσις τῶν ὀδηγητῶν γνώμης εἶναι περσιότερον ἀποτελεσματικὴ διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἐνισχύσεως τῆς ὑφισταμένης πολιτικῆς γνώμης παρὰ διὰ τὴν υἱόθετησιν νέων πολιτικῶν τοποθετήσεων. Καὶ αὐτὸ φαίνεται μᾶλλον «μαλὸν» εἰς τὸ μέτρον εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐνίσχυσις μιᾶς ὑφισταμένης γνώμης γίνεται, κατὰ κανόνα, κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος σέβεται τὴν ὀριακὴν συμφωνίαν μεταξὺ πληροφορίας καὶ ἀξιών-πλασίων (*valeur-cadre*) μέσθ τῶν ὁποίων μία ὁμὰς ἐξασφαλίζει τὴν πολιτιστικὴν (*cultural*) καὶ ὀργανωτικὴν τῆς συνovich. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ ὀδηγηταὶ γνώμης ὅχι μόνον πρέπει νὰ γνωρίζουν τὰς ἀξίας αὐτὰς ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδεικνύουν εἰς τὰ μέλη τῆς ὁμάδος ὅτι ἀποδέχονται τὰς ἰδίας αὐτὰς ἀξίας. Πολλὰς φορὰς ὁμως ἡ ἀποδοχὴ αὐτῶν τῶν ἀξιῶν δὲν εἶναι παρὰ φαινομενικὴ μὲ σκοπὸν νὰ αὐξήσῃ τὰς πιθανότητας θετικῆς ὑποδοχῆς ἄλλου ὑποκρυπτομένου μηνύματος.

Ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω σκέψεις εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν ὀρισμέναι γενικότεραι ὑποθέσεις συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἡ ἔκτασις τῆς μεταβολῆς μιᾶς πολιτικῆς τοποθετήσεως ἀπὸ τοὺς ὀδηγητὰς γνώμης ἐξαρτᾶται:

α) ἀπὸ τὸν βαθμὸν ἀντιστάσεως τοῦ συγκεκριμένου ατόμου καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτικῆς του τοποθετήσεως. Ἡ ἀντίστασις αὐτῇ ἐξαρτᾶται, ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον τὸ ἄτομον αὐτὸ ἀποδέχεται τὸ πολιτικοκοινωνικὸν σύστημα εἰς τὸ ὁποῖον ἦδη ἀνήκει:

β) ἀπὸ τὴν «τακτικὴν» ἐπιδεξιότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα τῶν ὀδηγητῶν γνώμης, ἡ ὁποία εἶναι εἰδικότερα συνάρτησις τῆς ἱκανότητος τῶν νὰ δημιουργοῦν προσωπικὴν ψυχολογικὴν ταυτότητα πρῶτον μεταξὺ μηνύματος καὶ πληροφορουμένων καὶ δεύτερον μεταξὺ ὀδηγητῶν καὶ ὀδηγούμενων.

γ) ἀπὸ τὴν γενικὴν ἐκτίμησιν (*considération sociale*) τῆς ὁποίας οἱ ὀδηγηταὶ γνώμης ἀπολαμβάνουν

εἰς τὰ πλαίσια τῆς ὁμολόγου ὁμάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν εἰδικὴν ἐκτίμησιν δηλαδὴ τὴν ἀρμοδιότητα, ἡ ὁποία τοὺς ἀναγνωρίζεται εἰς ὀρισμένα θέματα.

Αἱ ἀνωτέρω πολιτολογικαὶ συναρτήσεις παραμένουν ἐνδεικτικαὶ καὶ πιθανολογικαὶ καὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ ὀδηγοῦν εἰς ἀπολυτοποιημένα συμπεράσματα ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ χρόνου. Ἡ σύγχρονος πολιτολογικὴ παρατήρησις, καὶ εἰς τὸ παρὸν στάδιον, δὲν προτείνει αἰτιοκρατικὰς συναρτήσεις, ἀλλὰ συναρτήσεις-τάσεις.

IV. πολιτικὴ επικοινωνία καὶ κοινωνικο-ψυχολογικοὶ μηχανισμοὶ ἐλέγχου τῆς πολιτικῆς δράσεως

1. Προελέγχος τῆς πολιτικῆς δράσεως καὶ ἀπορρόφησης τῆς πολιτικῆς ἀντιδράσεως εἰς τὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς επικοινωνίας

Αἱ ἀξίαι-πλαίσια διὰ τὰς ὁποίας ὁμιλήσαμεν προηγουμένως ἔχουν ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα ὅχι μόνον εἰς τὸ θέμα τῆς ἐπιτευξεως ὀριακῆς πολιτιστικῆς συμφωνίας· ἀποτελοῦν ἐπίσης καὶ βάσιν διὰ κάθε προσωρινῶς σταθεροποιουμένην πολιτικὴν συμπεριφορὰν. Ἡ ὑπαρξὶς σχετικῶς σταθεροποιημένης πολιτικῆς συμπεριφορᾶς ἀποκλείει τὸ «ἀπρόοπτον» καὶ ἐνισχύει καλῶς ἢ κακῶς—πρόκειται διὰ θέμα γνώμης—τὸ «ἀναμενόμενον» ὡς στοιχεῖον τοῦ πολιτικοῦ συστήματος.² Ἡ σχετικῶς σταθεροποιημένη πολιτικὴ συμπεριφορὰ ἐξασφαλίζεται: (α) μὲ ἓνα προληπτικὸν μηχανισμόν πολιτικῆς κοινωνικοποιήσεως, ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει μίαν προελεγχομένην πολιτικὴν δραστηριότητα καὶ (β) μὲ ἓνα διορθωτικὸν μηχανισμόν, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς ὀρισμένας τεχνικὰς ἀπορροφήσεως τῆς ἀντιδράσεως εἰς τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἡ τελευταία ἠθέληεν ἐμφανισθῇ ὡς ἀπειλὴ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Ἡ πολιτικὴ κοινωνικοποίησις εἶναι μία διαδικασία ἡ ὁποία εἰς τὴν «πρώμην» μορφήν τῆς (*socialization politique primaire*) ἐκπαίδευει τὰ ἄτομα κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος «ἐκτυπώνει» εἰς αὐτὰ κοινωνικοὺς αὐτοματισμοὺς

2. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀδιάκοπος παραγωγὴ νέων ἀξιών-πλασίων περιορίζει τὴν πολιτικὴν επικοινωνίαν καὶ καθιστᾷ δυσχερεστέραν ὀρισμένην «ἐλεγχομένην» πολιτικὴν δραστηριότητα: Αὐτὸ ἰσχύει ὅχι μόνον δι' ὀρισμένην ὑφισταμένην κοινωνικοπολιτικὴν δομὴν, ἀλλὰ καὶ δι' οἰονδήποτε κίνημα τὸ ὁποῖον ἀντιτίθεται εἰς τὴν τελευταίαν. Ἀπὸ τῆς ἀπώνεως αὐτῆς ὀρθῶς ὁ M. Duverger προηόδοποιε διὰ τὰς ἀρνητικὰς συνεπειὰς τοῦ φαινομένου τῆς «inculture». «Le spontanéisme des gauchistes», γράφει, «favorise cette deculturelation, sans qu'ils se rendent compte qu'elle profite à l'ordre établi, c'est-à-dire la domination de l'oligarchie économique. Si conservatrice qu'elle puisse être toute culture véritable constitue un outil intellectuel qui permet de mettre en cause la société existante». Εἰς *Janus, les deux faces de l'Occident*, Fayard, 1972, σ. 170.

1. Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς «flexibilité conversionnelle», βλ. A.-J. D. Métaxas: *Approche systématique...*, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 184.

συμπεριφοράς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὠρισμένα πολιτικά συστήματα ἐπιζητοῦν νὰ προλάβουν τὴν ἐνδεχομένην ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἰδεολογίαν (anticipatory socialization). Οἱ αὐτοματισμοὶ αὐτοί, φαινομενικῶς ἀπολιτικοί, δροῦν, ἐν συνεχείᾳ, ὡς διευθυντικοὶ καὶ ἐπιλεκτικοὶ μηχανισμοὶ πολιτικῆς τοποθετήσεως. Ἡ τεχνικὴ αὐτή, τὴν ὁποίαν ὁ D. Riesman ὀνομάζει ἔμμεσον πολιτικὴν ἐκπαίδευσιν¹ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας συμβάλλουν κατὰ ἀποφασιστικὸν τρόπον, χρησιμοποιεῖ, πολὺ συχνά, τὴν λεγόμενην «λαϊκὴν κοულτούραν».

Τυπικὴ περίπτωσις εἶναι τὰ «comics» τὰ ὁποῖα βλέπονται καὶ διαβάζονται κυρίως ἀπὸ τὰς μεσαίας τάξεις, ἐνῶ αἱ εὐπορώτεροι καθὼς καὶ αἱ ὀλιγώτερον ἢ περισσώτερον ἐξαθλιωμένοι εἶναι, καὶ ἡ κάθε μία διὰ διαφορετικῶς λόγους, ἀδιάφοροι εἰς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰς ἀπολαύσεις. Τὰ «comics», τὰ ὁποῖα συμβάλλουν εἰς τὴν δημιουργίαν κοινωνικῶν στύλ, δημιουργοῦν εἰς τοὺς Ἀμερικανοὺς πολίτας πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξιν μιᾶς εὐτυχίας, τὴν ὁποίαν πρέπει κανεὶς νὰ ἀναζητῇ μὲ χιούμορ, αἰσιοδοξίαν, ἀλλὰ καὶ μέ... ὑπομονήν(!). Ὑπάρχει δηλαδὴ εἰς τὰ comics ἕνα μοντέλο κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ καλλίτερος καὶ εὐφυέστερος θριαμβεῖ παρὰ τὴν «φτώχεια καὶ τὴν καταπίεσιν», εἰς τρόπον ὥστε αἱ ἐλπίδες του διὰ τελικὴν δικαιοσύνη νὰ περιορίζουν τὸ ἄγχος του ἀπὸ τὴν ἄμεσον δυστυχίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ πολίτης καταλήγει εἰς τὸ νὰ ἀποδέχεται μίαν πολιτικὴν τὴν ὁποίαν ἐνῶ θεωρεῖ κακὴν, δικαιολογεῖ μακροπρόθεσμως. Ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἀκούσωμεν εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἀπὸ νεαροῦς Ἀμερικανοὺς φοιτητάς, εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Προβηγκίας, νὰ λέγουν: «ὁ πόλεμος εἰς τὸ Βιετνάμ εἶναι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κόσμου». Σημασίαν δὲν ἔχει ἂν εἰς τὸ τέλος οἱ περισσότεροι ἀντελήφθησαν τὴν ἀπάτην, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἦσαν, ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ψυχολογικῶς «προπαρασκευασμένοι» νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ πιστέψουν τὴν ἐξήγησιν αὐτήν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ μέσος Ἀμερικανός, ἀλλὰ καὶ ὁ πολίτης ἄλλων χωρῶν, προετοιμαζεται εἰς ἕνα εἶδος σχεδὸν ὁλοκληρωτικῆς πολιτικῆς ἀνεχτικῆς χωρὶς νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἀντιτάξῃ εἰς μίαν ἀμφίβολον ἢ ὑποπτον πολιτικὴν τὴν ἰδικήν του κριτικὴν σκέψιν. Ὁ Γαλάτης Astérix, τὸν ὁποῖον πολλοὶ διαβάζουν καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι περισσότερον Γάλλος παρὰ Γαλάτης, εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς μίαν ἀνάλογον τεχνικὴν πρὸς τὰ ἄμερικανικὰ comics. Κατὰ τρόπον συνειδητὸν ἢ ἀσυνείδητον διὰ τὸν ἀναγνώστην, ἡ εἰκὼν ἡ ὁποία προβάλλεται ἀπὸ τὸ κείμενον αὐτὸ εἶναι ἐκείνη τῆς λειτουργικῆς ἐνότητος καὶ τῆς συνεργασίας, συνεργασίας ἐξαιρετικῶς συμπερούσης διὰ τοὺς Γαλάτας. Ἡ συνεργασία αὕτη γίνεται μεταξὺ ἐνὸς «συστήματος» πλουσίου εἰς πλη-

ροφορίαν καὶ πτωχοῦ εἰς ἐνέργειαν, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Astérix, καὶ ἐνὸς ἄλλου πτωχοῦ εἰς πληροφορίαν, ἀλλὰ πλουσίου εἰς ἐνέργειαν, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Obelix. Αὐτὴ ἡ ἐνότης, τὴν ὁποίαν ὁλος ὁ κόσμος γνωρίζει καὶ θαυμάζει, ἐπέτρεψε, κατὰ τὸ μῦθον, εἰς τοὺς Γαλάτας νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπιτυχῶς τοὺς πολυαριθμότερους καὶ καλλίτερον ἐξοπλισμένους Ρωμαίους... ἀλλὰ πάντοτε κατωτέρους τῶν Γαλατῶν.

Τὸ μοντέλο αὐτὸ, ἀνατοποθετούμενον ἐντὸς τῆς συγχρόνου γαλλικῆς κοινωνίας, συμβάλλει, ἔστω καὶ ἀσυνειδήτως, εἰς τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀγαθῶν τῆς συνεργασίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, μίαν πολιτικὴν δραστηριότητα, ἐκδήλωσις καὶ «ἐπικινδύνως» διασπαστικὴ, εὐρίσκεται ψυχολογικῶς προελεγχομένη ἀπὸ μίαν πρόμιον καὶ ἀδιόρατον πολιτικὴν κοινωνικοποίησιν ἡ ὁποία, εἰς τὴν κατάλληλον στιγμήν, θὰ δυνάται νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν αὐτοματισμοὺς ἐνισχυτικὸς τῆς «ἐθνικῆς» ἐνότητος καὶ ἀλλήλεγγυῆς.

Εἰς ὅτι ἀφορὰ εἰς τὸν μηχανισμόν ἀπορροφήσεως τῆς ἀντιδράσεως (recuperation), πρόκειται διὰ μίαν διαδικασίαν πολιτικῆς ἐπικοινωνίας διορθωτικῆς ἀποστολῆς. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν κάθε πολιτικῆς τοποθετήσεως ἡ ὁποία ἀμφισβητεῖ «ἐπικινδύνως» τὸ ὑφιστάμενον σύστημα πολιτικῶν ἀξιών. Πρόκειται πράγματι δι' ἀπορροφητικὴν διαδικασίαν διότι, ἐνῶ δὲν ἐκφορᾷ ἐκδήλωσις τὴν ἀντίθεσιν τῆς εἰς τὴν διατυπωθεῖσαν ἀμνησθήσιν, τῆς ἀφαίρει τὴν ἐπικινδυνότητα, καθ' ὅσον τὴν δέχεται ἀλλὰ μὲ τροποποιημένην τὴν μαχητικὴν τῆς κατ' ὅθουνσιν. Ἡ περίπτωσις τῆς ἀπορροφήσεως τοῦ κινήματος hippies εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς χαρακτηριστικὴ. Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ «ψυχηλιδικὴ ἀναζητήσις» ἡ ὁποία εἰς ὠρισμένην περίοδον ἡμεροσβήτησε μὲ σχετικὴν ἐπιτυχίαν τὴν δομὴν τῆς «καταναλωτικῆς κοινωνίας», ἀπώλεσε τελικῶς κάθε ὑπονομευτικὴν ἀποτελεσματικότητα. Καὶ αὐτὸ, διότι ὅχι μόνον ἐπρόκειτο διὰ μίαν ἄνετον φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία προσέφερε τὴν φυγὴν εἰς κάποιον ἀφύσικον παράδεισον καὶ συγχρόνως ἀπέριπτε τὴν πολιτικὴν ὡς δυνατότητα κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, ἀλλὰ καὶ διότι τελικῶς ὑπέκυυν εἰς τὴν διορθωτικὴν ἀπορρόφησιν αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς κοινωνίας, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ μεταβάλλῃ. Ἡ τελευταία, μὲ τὸ νὰ «νιοθετήσῃ» τὸν χιπιτὸν τρόπον ἐμφανίσεως, τὰ ἄνη καὶ τὰ χρώματα, καὶ μὲ τὸ νὰ τὰ μετατρέψῃ εἰς προϊόντα καταναλώσεως, τὰ ἐστέρησε τῆς δυνατότητος κοινωνικῆς κριτικῆς.²

2. Πολιτικὴ ἐπικοινωνία καὶ προϋποθέσεις ἐπικοινωνιακῆς ὁλοκληρώσεως

Ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω σκέψεις ἐξάγεται ὅτι κατὰ ἕνα γενικὸν τρόπον, ἡ δημιουργία ἀποτελεσματικῆς καὶ

1. D. Riesman: *La foule solitaire, Anatomie de la société moderne*, Arthaud, 1964, σ. 258.

2. Βλ. M. Duverger, ἐνθ' ἄνωκ., σ. 228 καὶ R.-G. Schwartzberg: *Sociologie politique*, Domat Montchrestien, 1974, σ. 394-395.

ρεούσης πολιτικής ή έπικοινωνίας είναι συνάρτησις του μέτρου εις τὸ ὁποῖον ἡ τελευταία συμφωνεῖ μετὰ τὴν γενικὴν κοινωνικὴν ήπικοινωνίαν. Ἡ έπίτευξις, ὁμως, ήπικοινωνιακῆς «ὀλοκληρώσεως», εἴτε εις τὸ μικροπολιτικὸν εἴτε εις τὸ μακροπολιτικὸν έπίπεδον, εξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τήρησιν δύο βασικῶν ήπικοινωνιακῶν ἀρχῶν: α) τῆς ἀναλογικῆς ήπανεισαγωγῆς καὶ β) τῆς καθήσυχαστικῆς ταυτότητος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναλογικῆς ήπανεισαγωγῆς εφαρμόζεται εις τὴν διαφημιστικὴν τεχνικὴν καὶ ἀποτελεῖ δομικὸν στοιχεῖον τῆς «κοινωνίας τῆς καταναλώσεως». Ἡ ἀρχὴ αὕτῃ συνίσταται εις τὴν προβολὴν ἐνὸς προϊόντος μέσῳ μιᾶς παραστάσεως ἡ ὁποία νὰ εἶναι ὅσον γίνεται ευχάριστος καὶ ἀποδεκτὴ. Ἡ εἰκὼν ἀπὸ ἓνα ὥριον χαμόγελον π.χ., ἡ ὁποία ικανοποιεῖ τὴν διάχυτον ἀνάγκην αἰσιοδοξίας καὶ ἀνθρωπίνης αἰσθητικῆς, εἶναι δυνατόν νὰ ήπανεισαχθῇ μετὰ τὴν έτικέτταν ἐνὸς προϊόντος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἡ πρώτη φάσις τῆς ἐργασίας συνίσταται εις τὴν διαπίστωσιν ὅτι τὸ ὥραϊον καὶ γοητευτικὸν χαμόγελον εἶναι μία ψυχολογικῶς «έμπροευστίμος» κοινωνικὴ ἀξία. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, τὸ χαμόγελον ἐνὸς πολιτικοῦ «πρέπει» νὰ δημιουργῇ ἑλξιν καὶ ἀποδοχὴν. Ὁ πολιτικὸς δὲν διαφέρει εις τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπὸ ἓνα προϊόν τὸ ὁποῖον «πωλεῖται» μετὰ ἀνάλογον ήπικολλημένον χαμόγελον. Τὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἀπὸ ἀναλόγους έμπειρικὰς διαπιστώσεις εἶναι ὅτι ἓνα πολιτικὸν μήνυμα, μία πολιτικὴ ὁμιλία, μία πολιτικὴ ἀπόφασις, ὅχι μόνον δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀντιτίθενται ριζικῶς εις τὸ ἔσχον πολιτιστικὸν σύστημα (ὁριακὴ, πολιτιστικὴ συμφωνία), ἀλλὰ ἀκόμη καὶ νὰ δημιουργοῦν τὴν ἑλξιν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς «καταναλώσεως» των. Κατὰ δεύτερον λόγον διὰ νὰ δύναται ἡ ἀξία ἡ ὁποία ήπανεισάγεται νὰ εἶναι ἓνα ἀποτελεσματικὸν μέσον ήποστηρίξεως (support) τοῦ πολιτικοῦ μηνύματος, πρέπει νὰ ἔχῃ ἑπιλεχθῇ κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος νὰ ἀνταποκρίνεται ὅχι μόνον εις τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς συγκεκριμένης κοινωνικῆς ήπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ εις τὴν ἰδιαίτερότητα τῆς τελευταίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐὰν εις μίαν «βιομηχανικὴν κοινωνίαν» τὸ χαμόγελον ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα κατὰλληλον μέσον ήπικοινωνιακῆς ήποστηρίξεως, εἰς μίαν κοινωνίαν περιωρισμένης ἢ ἀνίσου ἀναπτύξεως ἡμπορεῖ νὰ ἀποβῇ πρόκλησις καὶ εἰκὼν ἡ ὁποία ἀναναγκάζει μίαν ἀνταρκετον εὐτυχίαν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶναι μίαν υπερπαραδοσιακὴν κοινωνίαν ὁ πολιτικὸς, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ ήφανισθῇ μετὰ στυλ ἐντελῶς ἀνεπιτήδευτον, θὰ διεκινδύνευεν, ἴσως, ἄμεσον καταποντισμὸν του, διότι αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ήμφάνισις δὲν θὰ ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας αὐτῆς. Ἀντιθέτως, εις περιβάλλον ὀλιγώτερον φορμαλιστικὸν καὶ νευρωτικὸν, ὁ πολιτικὸς ὁ ὁποῖος θὰ ἐμφανίζετο μετὰ μοντέρνα ἐνδύματα, πιθανῶς νὰ ήπετύγγανε πολὺ περισσότερον. Ὡς παράδειγμα ἀναλογικῆς ήπανεισαγωγῆς

θὰ ήμπορούσαμεν, τέλος, νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὴν «εἰλικρίνειαν».¹ Εἰς ἓνα, δηλαδὴ, κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν περιβάλλον, εις τὸ ὁποῖον ἡ εἰλικρίνεια εἶναι ἓνα ἐπιδικώμενον ἀγαθόν, ὁ πολιτικὸς ὁ ὁποῖος ήμφανίζεται ὡς εἰλικρινὴς, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἶναι, ήπικοινωνεῖ ευκολώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον. Καὶ αὐτὸ, διότι τὸ στυλ «εἰλικρινῆς» ἀποτελεῖ ἀναλογικὴν ήπανεισαγωγὴν μιᾶς ἀξίας ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὠρισταμένου πολιτιστικοῦ συστήματος τῆς συγκεκριμένης κοινωνίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναλογικῆς ήπανεισαγωγῆς ἔχει ἰδιαίτεράν ὅμως σημασίαν εις τὰς περιπτώσεις τῆς παραπλανητικῆς πολιτικῆς ήπικοινωνίας. Δηλαδὴ, ὁ δέκτης μιᾶς πολιτικῆς πληροφορίας, ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν «φόρμα» μετὰ τὴν ὁποίαν τὸ πολιτικὸν μήνυμα προωθεῖται, π.χ. ἀπὸ τὴν «εἰλικρίνειαν», ἡμπορεῖ νὰ μὴν ἀποδόσῃ τὴν δέουσαν σημασίαν εις τὴν οὐσίαν τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος, ἡ ὁποία ἐπιδιώκεται, ἴσως, νὰ ἀποκριθῇ. Λέγομεν π.χ.: «οὐτε καὶ ἐγὼ εἶμαι σύμφωνος μετὰ αὐτὰ πού ὁ α πολιτικὸς ήποστηρίζει, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ μοῦ φαίνεται εἰλικρινῆς». Αὕτῃ ἡ ἀντίδρασις ήποδηλάνει, ἔστω καὶ ἀσυνειδίχτως, ἐνδοικὴν τοποθέτησιν ἐναντι τοῦ συγκεκριμένου πολιτικοῦ. Ὅταν ὁ Giscard d'Estaing ήπυθύνεται εις τοὺς Γάλλους καὶ χρησιμοποιεῖ ἑκεῖνον τὸ «κοιτάξτε με βαθιὰ στὰ μάτια» (regardez moi au fond des yeux) ἡ «θὰ κουβεντίσουμε οἰκονομικὰ προβλήματα κοντὰ στὸ τζάκι» (au coin du feu), δὲν ἐπιχειρεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ μίαν ἀναλογικὴν ήπανεισαγωγὴν δύο βασικῶν κοινωνικῶν ἀξιών τὸν γαλλικὸν πολιτιστικὸν σύστηματος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σύγχρονος πολιτὴς προσανατολίζει συχνὰ τὴν συμπεριφορὰν του μετὰ βάσιν τὴν «φόρμαν» μέσῳ τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ πληροφορία τοῦ προσφέρεται, ἑπιτρέπει ὥστε ὁ τελευταῖος νὰ ἀποδίδῃ μεγαλύτεραν σημασίαν εις τὴν ήμφάνισιν καὶ μικροτέραν εἰς τὴν πραγματικὴν ἐπιδίωξιν. Κινδυνεύει νὰ μετατεθῇ, ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, ἀπὸ τὴν κατηγορίαν τοῦ σκεπτομένου πολίτου εις ἐκείνην τοῦ καταναλωτικοῦ θύματος, τὸ ὁποῖον ἀγοράζει ἓνα προϊόν διὰ τὰ ὥραϊα χρώματα τοῦ κιβωτίου του. Λέγομεν ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, διότι δὲν εἶναι πάντοτε βέβαιον ὅτι τὸ «περιτύλιγμα» τῆς πολιτικῆς πληροφορίας ἀποκρύπτει μίαν συνειδητὴν προσπάθειαν παραπλανήσεως τῆς κοινῆς γνώμης. Τὸ μοντέρνον στυλ π.χ. ἡ ἡ χρησιμοποίησις ἐνὸς «ζεστοῦ» τρόπου ἑκφράσεως δύναται

1. D. Riesman, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 265 «La sincerité signifie encore que l'on adopte un style qui n'est ni agressif ni cynique, qui peut même être sans défense, comme semble l'être la technique qu'emploient certains policiers dans leurs réponses aux questions et dans leurs conférences de presse. L'acteur se met lui même à la merci de son public et de ses propres émotions. Ainsi la sincérité de la part de l'acteur appelle la tolérance de son public: il ne serait pas juste de se montrer trop sévère avec quelqu'un qui s'est laissé voir à nu et vous a tendu la main de l'amitié».

νὰ ἔχῃ ὥς σκοπὸν ὄχι τὴν ἀποσιώπησιν τῶν «ἐνοχλητικῶν» στοιχείων τοῦ πολιτικοῦ μηνύματος, ἀλλὰ ἀντιθέτως νὰ συνιστᾷ προσπάθειαν καθιερώσεως ἐνὸς ἀντιφορμαλιστικοῦ τρόπου σκέψεως. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν πρόκειται διὰ μίαν γενικωτέραν πολιτικὴν στρατηγικὴν ἢ ὁποία ἐπιθυμεῖ νὰ βοηθήσῃ μίαν κοινωνίαν νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν γενικωτέραν ψυχολογικὴν της καταπίεσιν. Ἡ καταπίεσις αὕτη δυνατόν νὰ γίνεται π.χ. μετὰ τὴν ἐπίσημον καθιέρωσιν μιᾶς «ἐπισήμου καὶ ἀναλλοιώτου γλώσσης», ἀνικάνῃ οὖν ὅμως νὰ ἐκφράσῃ τὸν ζωντανὸν παλμὸν τῆς καθημερινῆς καὶ ἄλλῃς ζωῆς. Εἶναι, συνεπῶς, δύσκολον νὰ συμπεράνῃ κανεὶς, κατὰ τρόπον ἀπόλυτον, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις ἀναλογικῶν ἐπανεισαγωγῶν, ὅπως ἡ ἔξαρσις τῆς εἰλικρινείας π.χ. ἢ τῆς ἀπλότητος, ἀποτελοῦν πάντοτε δείγματα δημαγωγικῆς πολιτικῆς.

Ἡ δευτέρα κοινωνικοψυχολογικὴ ἀρχή, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδιώκεται ἡ ἐπικοινωνιακὴ ὁλοκλήρωσις, εἶναι ἐκείνη τῆς *καθησυχαστικῆς ταυτότητος*. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν *δημιουργίαν ἐνὸς αἰσθήματος κοινότητος, μετὴν ἔννοιαν του «we feeling» μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὅποιοι «ἀποφασίζουσιν» καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ὁὐ ὁποστοῦν τὰς συνεπειὰς τῆς πολιτικῆς ἀποφάσεως*. Ἡ δημιουργία αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος εἶναι τόσον περισσότερο ἀπαραίτητος ὅσον ἡ πολιτικὴ ἀπόφασις θὰ προεκάλει, εἰς μίαν κατηγορίαν πολιτῶν, ἀμφιβολίαν ἢ φόβον. Τὸ αἶσθημα ταυτότητος εἶναι δυνατόν νὰ ἀναφέρεται εἴτε εἰς τὰς ἰδίας ἱκανοποιήσεις εἴτε εἰς τὰς ἰδίας στερήσεις εἴτε, τέλος, εἰς τὰς ἰδίας ἀτελείας. Ἀλλὰ εἶναι κυρίως ἡ ἀνθρωπίνη περιπτώσις τῶν ἰδίων ἀδυναμιῶν καὶ ἀτελειῶν¹ ἢ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὴν καταλληλοτέραν βᾶσιν διὰ τὴν δημιουργίαν καθησυχαστικῆς ταυτότητος. Καὶ αὐτό, διότι διὰ τῆς φαινομενικῆς ἐξάρσεως τῶν ἰδίων ἀτελειῶν οἱ πλέον ἀδύνατοι αἰσθάνονται ὅτι ἀπειλοῦνται ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς περισσότερον δυνατούς. Ὁ πολιτικός, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται λ.χ. εἰς συγκέντρωσιν μετὰ ἐπιδορθωμένον ὑποκάμισον, τὸ ὅποτον ὅμως διακριτικῶς ἀφῆναι νὰ γίνεται ἀντιληπτόν, ἐφαρμόζει τὴν ἀρχὴν τῆς καθησυχαστικῆς ταυτότητος—ἄγνωστον βεβαίως μετὰ πόσιν ἐπιτυχίαν. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ὅμως ἐφαρμόζεται, κυρίως, εἰς πολὺ σπουδαιότερα ἐπίπεδα πολιτικῆς ἐπικοινωνίας. Τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ, καὶ τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀρκέτον κυνισμόν, προέρχεται ἀπὸ ἓνα μέσον Ἀμερικανὸν καὶ εἶναι ἐξόχως ἀπο-

καλυπτικὸν διὰ τὴν «χρησιμότητα» τῆς ἀρχῆς τῆς καθησυχαστικῆς ταυτότητος, εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις. Εἰς τὸ ἐρώτημα ἂν αἱ ΗΠΑ ἐμφανίζονται ὑπερμέτρως διαλλακτικαί εἰς τὰς συζητήσεις εἰς τὸν ΟΗΕ ἀπάντησεν: «αὐτὸ τελικῶς ὀφείλει τὰς ΗΠΑ, διότι δὲν θέλομεν νὰ δίδωμεν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς ὅτι ἐπιδιώκομεν νὰ ἀναλάβωμεν τὴν πραγματικὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τῶν. Οἱ ἄλλοι λαοὶ γνωρίζουσιν ὅτι αὐτοὶ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς Ρωσίας καὶ δι' αὐτὸ πιστεύουσιν ὅτι γίνεται τὸση συζήτησις. Διότι, ἐὰν αἰσθανθοῦν, ἐὰν ἀντιληφθοῦν, ὅτι θέλομεν νὰ τοὺς θέσωμεν ὑπὸ τὸν ἑλεγχὸν μας, δὲν θὰ μᾶς ἐμπιστευθῶναι καὶ τότε πλέον δὲν θὰ μπορέσωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν καὶ νὰ διευθύνωμεν ὅλο αὐτὸ τὸ πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὀφείλομεν νὰ διευθύνωμεν. Καὶ μάλιστα, ὅταν δὲν κατορθώνωμεν ἀπολύτως αὐτὸ τὸ ὁποῖον θέλομεν καὶ αἱ ἐφημερίδες γράφουσιν ὅτι ἐχάσαμεν, ἐγὼ πιστεύω, ὅτι αὐτὸ εἶναι πολὺ χρήσιμον διότι ἐπιτρέπει εἰς πολλοὺς λαοὺς νὰ θεωροῦν ὅτι εἴμεθα ὅπως ἀκριβῶς αὐτοί, ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὰ προβλήματα μας. Αὐτὸ θὰ μᾶς ἔκανε περισσότερον συμπαθεῖς καὶ περισσότερο φιλικούς»².

Αἱ προσπάθειαι ὠρισμένων κομμουνιστικῶν κομμάτων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης νὰ ταυτίζονται, ὅσο εἶναι δυνατόν, πρὸς ἓνα ἐλάχιστον τρόπον ζωῆς τῆς «βιομηχανικῆς κοινωνίας», ἀποδεικνύει πόσον ἡ ἀρχὴ τῆς καθησυχαστικῆς ταυτότητος θεωρεῖται καὶ ἐδῶ χρήσιμος. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα ἀγωνίζεται ἀπὸ πολλὸν καιρὸν «ἐντὸς τοῦ συστήματος» καὶ ὄχι πλέον «διὰ τὸ σύστημα». Εἰς πολλὰς εὐκαιρίας οἱ κομμουνισταὶ ἐπιδιώκουν νὰ καθησυχάσουν τὸν μέσον Γάλλον ὅτι τίποτε δὲν πρόκειται νὰ τοῦ συμβῇ ἂν τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα ἔλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ ὅτι οἱ ἀνέσεις τῆς νοικοκυρᾶς, τὸ ἰδιωτικὸν αὐτοκίνητον καὶ ἡ ἐξοχικὴ κατοικία δὲν πρόκειται νὰ θιγῶν. Εἶναι ἀρκοῦντως ἀποκαλυπτικὸν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης ἀπεργίας τῶν ταχυδρομικῶν, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1974, τὸ γαλλικὸν κομμουνιστικὸν κόμμα, ἔστω καὶ ἂν ἠπείλει «γενικὴν ἀπεργίαν», ἐρρόντιζε ταυτοχρόνως νὰ διακηρύσσῃ ὅτι τὸ ἀπεργιακὸν κίνημα ἦτο πρὸς τὸ συμπεῖν ὁλοκλήρῳ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ καὶ ὅτι εἰς καμμίαν περίπτωσιν δὲν ἐπεδιόκετο νὰ ριφθῇ ἡ χώρα εἰς τὸ χάος. Ἀντιθέτως, ἡ κυβέρνησις ἔκανε τὸ πᾶν διὰ νὰ καταστρέψῃ κάθε προσπάθειαν καθησυχαστικῆς ταυτότητος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καὶ δὲν ἔπαυε νὰ τονίζει, ὅτι ἐθεώρει ἀποκαλυπτικὸν μίαν εὐρύτερα ἐκπαιδευτικὴν σχεδιάσεως.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνάλογον, ἀλλὰ ἀνεστραμμένον, φαινόμενον παρατηρήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προεκλογικῆς περιόδου ἡ ὁποία ἠκολούθησε τὴν πτώσιν τῶν συνταγματαρχῶν (Ἰούλιος 1974). Τὰ

1. Μία ἀποκαλυπτομένη ἀτέλεια ἡ ὁποία ἐπισύρει, κατὰ κανόνα, τὴν κριτικὴν εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ βάσιν ψυχολογικῆς κοινότητος καὶ συνεπῶς συμπάθειαν ἀπὸ τὴν πλευρὰν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀτελείας. Ὅπως ἐπιβεβαιώνει ὁ U. Bronfenbrenner («Parsons Theory of Identification», εἰς M. Black: *The Social Theories of T. Parsons*, 1961, σ. 191) «It is a familiar tenet of most theories of identification that close association with another leads to the taking on of his characteristics. What is more, the theories assert that such assimilation takes place even perhaps especially—when the particular other is an object of censure».

2. Bl. *Four American Discuss Aid to Europe*, Study no 18, University of Michigan Survey Research Center, 1947, σ. 13.

έλληνικά κομμουνιστικά κόμματα προσεπάθησαν να επικοινωνήσουν με το έκλογικόν σώμα κατά ένα μετριοπαθή τρόπον, ό οποίος να τους εξασφάλιση την μεγαλύτεραν δυνατήν ταυτότητα μεταξύ αυτών και του λαού. Τό αποτέλεσμα είναι άρκούντως ενδιαφέρον, διότι με αυτόν τόν τρόπον άπώλεσαν μέρος της άκρας άριστεράς τό όποιον έθελώρησε την προσπάθειαν αυτήν ως προδοσίαν. Συγχρόνως, δέν φαίνεται να έκέρδισαν τίποτε από την πλευράν των μετριοπαθών και των σοσιαλδημοκρατών, οι όποιοι όπωσδήποτε έψηφισαν ύπέρ μιας σχετικώς άναεωθεισης δεξιώς έμφανισθείσης υπό catch-all leader και ώρισμένων κεντρώων και «νέων δυνάμεων» άντιστασιακής κυρίως προελεύσεως. Έξ άλλου, τό ΠΑΣΟΚ τό όποιον έχρησιμοποίησε μίαν έκδήλως άντικαθησυχαστικήν «σημαντικήν» (absolute-value oriented), μολοντί κατάρθωσε να κερδίση, πιθανώς, μέρος της άριστεράς και της νεολαίας ή όποια έδωσα δι' άναδιάρθρωσιν, άπώλεσεν έν τούτοις μέρος άναμενόμενης έκλογικής δυνάμεως, τό όποιον ίσως θά έψηφισε ΠΑΣΟΚ, εάν ή προεκλογική του εκστρατεία ήτο όλιγώτερον θεαλλώδης. Κατ' αυτόν τόν τρόπον, από μίαν κακήν έκτίμησιν των πιθανοτήτων τās όποιās έχει ένα πολιτικόν μήνυμα να γίνη άποδεκτόν, ή πολιτική επικοινωνία άπεδείχθη άρνητική διά τούς συγκεκριμένους φορείς της.

Από τήν άποψιν της έπιστήμης της πολιτικής (policy science), και όχι πλέον της πολιτικής έπιστήμης, αυτό σημαίνει ότι πρίν από κάθε έκπομπήν πολιτικού μηνύματος θά «πρέπει» να γίνεται δοκιμαστική άναπαραγωγή επικοινωνιακών συνθηκών (simulation communicationnelle)¹ εις τρόπον ώστε τό μήνυμα να μή «λανσάρεται» άν δέν έχει έκτιμηθή από τήν άποψιν των αντιδράσεων τās όποιās πρόκειται να προκαλέση. Η μέθοδος είναι παραπλανητική αλλά ή γνώσις της ύπάρξεώς της είναι χρήσιμος. Συνεπώς, ή πιθανότης την όποιαν έχει ή πολιτική επικοινωνία να όλοκληρωθή εις την γενικήν κοινωνικήν επικοινωνίαν έξαρτάται από την πραγματιστικήν και έπιστημονικώς ήλεγμένην έκτίμησιν της συγκεκριμένης πολιτικής πραγματικότητος.

V. πολιτική επικοινωνία και έξωτερικοί παράγοντες

1. Αναλυτική διάκρισις

Η πολιτική επικοινωνία δέν άποτελεί φαινόμενον άπομονωμένον από τήν υπόλοιπον πολιτικήν διαδικασίαν. Η πολιτική επικοινωνία έπηρεάζεται από ώρισμένους παράγοντας, τούς όποιους συμβατικώς ονομάζομεν έξωτερικούς και των όποιων ή επίδρα-

σις ποικίλλει από της μίης χώρας εις την άλλην. Οι περισσότερον σημαντικοί από τούς παράγοντας αυτούς είναι: φυσικοί, τεχνικοί, πολιτιστικοί, ειδϊκώς πολιτικοί.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες την στιγμήν της δράσεώς των επί της πολιτικής επικοινωνίας δέν διακρίνονται παρά μόνον αναλυτικώς. Έξ άλλου, δέν θά πρέπει να διαφεύγη της προσοχής μας ότι ή δράσις του ένός ήμπορεί να επηρεάζεται από τήν δράσιν του άλλου και ότι ακόμη σπανίως ή δράσις ένός μόνον παράγοντος είναι δυνατόν να θεωρηθή ως ή κυρία και ή περισσότερον κρίσιμος. Άνάλογοι περιοριστικοί έρμηνεύται σπανίως επαληθεύουν εις τās κοινωνικάς έπιστήμας.

2. Φυσικοί παράγοντες και πολιτική επικοινωνία

Ανάκεθιν οι φυσικοί παράγοντες διεδραμάτισαν σημαντικόν ρόλον εις την διαδικασίαν της πολιτικής επικοινωνίας και εις την πολιτικήν γενικώτερον. Τόσον εις τήν άρχαιότητα όσον και εις τόν μεσαίωνα, ώρισμένοι φυσικοί παράγοντες εύρέθησαν εις τήν βάση θεωριών αι όποιαι ύπήρξαν όλιγώτερον ή περισσότερον «οίκουμηνικής ισχύος». Εις τό τέλος του ΧΙΧ αιώνος, ό F. Ratzel ίδρύει την «περίφημον» γεωπολιτικήν. Η έπιστήμη αυτή, και άνεαρτήτως των έρμηνειών τās όποιās έδόχθη πρό του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, θά ήτο δυνατόν να ορισθή ως ό κλάδος ό όποιος έρευνά και προσδιορίζει πιθανολογικώς τόν ρόλον των φυσικών παραγόντων εις την πολιτικήν ζωήν. Γνωρίζομεν ότι ό K.A. Wittfogel επανεισήγαγε την έννοιαν του «άνατολικού δεσποτισμού» διά να τονίση την άξίαν των φυσικών παραγόντων εις την γένεσιν και την διαμόρφωσιν των πολιτικών συστημάτων. Εις τό όμώνυμον βιβλίον του² ύποστηρίζει ότι ή πολιτική επικοινωνία και τό πολιτικόν σύστημα, γενικώτερον, δυνατόν να είναι τό άποτέλεσμα ένός ιδιαιτέρου, π.χ., άρδευτικού συστήματος. Κατ' αυτήν την θεωρίαν, μία φυσική διαμόρφωσις ή μία έκτασις, ή όποια έχει ανάγκην ένός μεγάλου άρδευτικού δικτύου, απαιτεί συντονισμόν. Ό συντονισμός αυτός είναι, όπως ύπεστηρίχθη, συγκεντρωτικός, όπως έκείνος της Αρχαίας Αίγυπτου, και ό όποιος όδηγεί εις τόν γενικόν τύπον της λεγομένης «ύδραυλικής κοινωνίας». Αυτή με τήν σειράν της όδηγεί εις ώρισμένον τύπον πολιτικού συστήματος, τό όποιον ό συγγραφεύς άποκαλεί «oriental despotism». Θά ήμπορούσε κανείς να παρατηρήση εις όλας αυτάς τās ιστορικο-θεωρητικάς κατασκευάς, ότι θέλουν να έρμηνεύσουν τά πάντα με γεωγραφικά, γεωλογικά ή κλιματικά δεδομένα. Πάντως, οι παράγοντες αυτοί, μολοντί δέν είναι άπόλύτως προσδιοριστικοί του κοινωνικού και πολιτικού γίνεσθαι, ήμπορουν κάποτε να δια-

1. Διά τήν διαδικασίαν αυτήν, βλ. P. M. Burgess-J. A. Robinson : «Alliances and the Theory of Collective Action: A Simulation of Coalition Processes», εις J.N. Rosenau: *International Politics and Foreign Policy*, The Free Press, 1969, σ. 640 έπ.

2. K. Wittfogel: *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*, Yale Univ. Press, 1957, σ. 103.

δραματίσουν συμπληρωματικὸν ρόλον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποικιοκρατίας π.χ. ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία μεταξύ μητροπόλεων καὶ ἀποικῶν ἀντιμετώπισε πολλὰς δυσχερείας λόγω τῆς παρεμβολῆς φυσικῶν ἐμποδίων (μεγάλαι θαλάσσαι ἀποστάσεις, κτλ.). Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν γνωρίζομεν πόσον διηνοκλύνθη ὁ πόλεμος τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ΗΠΑ. Θὰ ἦτο ὅμως μᾶλλον ὑπερβολικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ΗΠΑ δὲν ὀφείλεται παρὰ μόνον εἰς τὴν καλὴν τὴν τύχην νὰ ἀπέχουν ἀρκετὰς χιλιάδας μιλίων ἀπὸ τὴν Μεγάλαν Βρεταννίαν.

Εἰς ὅτι, ἀφορὰ εἰς τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἐιδικότερον, ἡ ἀπόστασις δυνατὸν νὰ εἶναι αἰτία σημαντικῶν δυσχερειῶν. Πράγματι, ὅταν αἱ ἐφημερίδες φθάνουν ἀργοπορημέναι, διὰ λόγους ἀποστάσεως, πληροφοροῦν διὰ γεγονότα τὰ ὅποια ἔχουν χάσει τὴν ἐπικαιρότητά των. Ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς, μὴ ἀνάμολος φυσικὴ διαμόρφωσις ἡμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ τεράστια προβλήματα εἰς τὰς τηλεοπτικὰς ἀναμεταδόσεις. Ὅταν π.χ. ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἔχῃ κάποτε ἀπλότυον ἀνάγκην ἐνὸς διαύλου, ἡ ἀνάμολος φυσικὴ διαμόρφωσις ἀποκτὰ ἰδιαιτέραν ἀξίαν καὶ σημασίαν. Καὶ ὅταν τὸ ἐμπόδιον αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξουδετερωθῇ μὲ δαπανηρὰς συμπληρωματικὰς ὑποδομὰς σταδιακῆς ἀναμεταδόσεως, ἡ κυβερνητικὴ πολιτικὴ ἐπικοινωνία γίνεται ἐξαιρετικῶς δυσχερὴς. Ἀνάλογον πρόβλημα εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ ὅταν ἡ πολιτικὴ μὴ κυβερνήσεως συνίσταται εἰς τὴν διάδοσιν καὶ «ἐμπεδώσιν» μιᾶς «ὀλοκληροποικιτικῆς» ἰδεολογίας (intégrationniste) εἰς μίαν χώραν εἰς τὴν ὅποian αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ διαμάχαι ἀπειλοῦν τὴν «πολιτικὴν κοινότητα», ἐνὸς ὁ πληθυσμὸς εἶναι διεσπαρμένος εἰς μεγάλον ἀριθμὸν ἀπομονωμένων χωρίων μὲ δύσκολον ἐπικοινωνίαν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ἡ δημιουργία ἐπαναστατικῶν πυρήνων καὶ συνθηκῶν ἀνταρτοπολέμου εἶναι ὄχι μόνον εὐκόλος ἀλλὰ ἔχει καὶ ...γεωπολιτικὴν προστάσιαν. Ἀντιθέτως, εἰς μίαν χώραν τῆς ὁποίας ἡ ἐδαφολογικὴ διαμόρφωσις εἶναι ὁμαλὴ ὥστε νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλου καὶ σχετικῶς οἰκονομικοῦ δικτύου, ὁ κυβερνητικὸς ἔλεγχος εἶναι εὐχερέστερος καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ προπαρσκευὴ δυσχερέστερα. Εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν κυκλοφοροῦν μόνον αὐτοκίνητον, ἀλλὰ τὸ αὐτοκίνητον, καὶ συνεπῶς τὸ ὀδικὸν δίκτυον, εἶναι ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις διὰ τὴν μετακίνησιν ἐκείνων οἱ ὅποιοι θὰ κυκλοφορήσουν τὰς ἰδέας. Ἡ περίπτωσις ἐμφανίζει μὲγάλαν πρακτικὴν σπουδαιότητα, ὅταν πρόκειται μάλιστα διὰ χώραν τῆς ὁποίας ἡ κοινωνικὴ δομὴ «ἐπιβάλλει» διαπροσωπικὰς (face to face) ἐπικοινωνιακὰς σχέσεις. Εἰς ὠρισμένας χώρας, αἱ κυβερνήσεις αἱ ὅποια προήλθον ἡ ἐπεβλήθησαν μετὰ ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον, ἔδωσαν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς ἐπικοινωνιακοῦ δικτύου τὸ ὅποion εἶναι τὴν ἀνάγκην θὰ διηκούλυνε κάθε ἐπὶ μισθισιν. Ἡ τεχνητὴ αὕτη γεωπολιτικὴ συνθήκη δὲ-

ναται νὰ «ἀποθαρρύνῃ» κάθε προσπάθειαν ἐπαναστατικῆς διαδικασίας.¹ Ὁρισμένα χωρία ἐξ ἄλλου διαθέτουν σήμερον συγκοινωνιακὸν καὶ κυρίως ἐπικοινωνιακὸν ἠλεκτρονικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ γενικὸν ἐπίπεδον τῆς ἀναπτύξεώς των, εἶναι περισσότερον τελειοποιημένον ἀπὸ ἐκεῖνο ἄλλων χωρῶν μὲ ὑψηλότερον δείκτην γενικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ ἀνάμολος ἐδαφολογικὴ διαμόρφωσις, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ φυσικὸν παράγοντα, πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν διασπορὰν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς μικρὰ χωρία, τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται ἀπὸ μίαν κοινωνικὴν δομὴν ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἀγροτικὴν. Ἐδῶ πρόκειται δι' ἓνα δημογραφικόν² παράγοντα, ὁ ὅποιος διαδραματίζει σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας. Παρατηρήθη ὅτι εἰς χωρία κάτω τῶν 5.000 κατοικῶν οἱ ἄνθρωποι διαβίουν ἐντὸς ἐνὸς συστήματος περισσότερον «κοινοτικῶν» παρὰ «κοινωνιακῶν» — μὲ τὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τῶν ὄρων — ἐνὸς ἢ ὀριακῆς ἀνώνυμης δὲν ὑπάρχει διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτόνομον ἰδιωτικὴν ζωήν.³ Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς, ὁ ἔλεγχος τῆς ἐξουσίας εἶναι ἀποτελεσματικότερος ἀπὸ τὸν ἀσκούμενον εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ εἰς μονάδας ἄνω τῶν 8-10.000 κατοίκων. Τὰ αὐταρχικὰ καθεστώτα, ἡ ὠρισμένα φαινομενικῶς μόνον δημοκρατικά, ἐκμεταλλεύονται εἰς μεγάλον βαθμὸν αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰς δημογραφικὰς συνθήκας διὰ νὰ δημιουργήσουν τοπικοὺς μηχανισμοὺς πρακτορεύσεως καὶ ἐποπτείας τῶν πολιτῶν, ἐνὸς κάθε πρωτοβουλία τῆς ἀντιπολιτεύσεως γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὴ, ἐπιστημαίνεται καὶ ἐμμέσως ἀποθαρρύνεται. Πρόκειται ἐδῶ διὰ μίαν ἀποκεντρωτικὴν ἐποπτείαν πρὸς ὄφελος τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀντιλαμβανόμεθα διατὶ ὑπὸ παρομοίας συνθήκας ἡ «κατεύθυνσις» τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας ἐνισχύει

1. Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀρκούντως ἀποκαλυπτικὸν ὅτι ἡ χάραξις τῶν ὁρίων τοῦ γαλλικοῦ «departement» ἐδαφολογικῆς περιφέρειας ἐγένετο μὲ βάσιν τὰς ἐπικοινωνιακὰς καὶ συγκοινωνιακὰς δυνατότητας τῆς ἐποχῆς (Βλ. σχετικῶς G. Vedel: *Droit administratif*, Thémis, PUF, 1973, σ. 666).

2. Βλ. τὴν ἰδίαν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τοῦ M. Cadastis: «Une aimée d'occupation au service de l'étranger. L'absolue logique du coup d'Etat en Grèce», εἰς *Le monde diplomatique*, Ἰανουάριος 1974.

3. Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἰδιωτικῆς ζωῆς» (privacy) ἀπὸ πολιτολογικῆς ἀπόψεως καὶ τῆς συνδέσεώς της πρὸς τὴν διαδικασίαν τῆς ἀστικοποιήσεως, βλ. D. Appter: *The Politics of Modernization*, Chicago Univ. Press, 1965. Ὁ συγγραφεὺς ὄχι μόνον ἀναλύει τὸ πᾶς «The anonymity of the city makes possible a kind of privacy impossible in the close rural and kinship environments of earlier times» (σ. 454), ἀλλὰ χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον καὶ εἰς τὰ πλαίσια τῆς κοινωνικοπολιτολογικῆς ἀνάλυσεως καθ' ὅσον διαπιστώνει ὅτι «The desire for privacy in modernizing and industrializing societies may be understood as a reaction to the growing visibility of life in the schools, factories and public places in general; individuals begin to feel the need to be able to withdraw from certain aspects of the modernizing process. Privacy as a consummatory value implies a protected area of life, free from political intervention» (σ. 455).

περισσότερον τήν ύφισταμένην πολιτικήν δομήν παρά τήν ἀντιτιθεμένην εἰς αὐτήν κριτικήν πολιτικήν τοποθέτησιν. Μάλιστα εἰς ὀρίσιμα αὐταρχικά καθεστῶτα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἀποκλεισμός τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων ἀπό τὸν διοικητικὸν μηχανισμόν εἶναι ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον γενικός, οἱ τοπικοὶ διοικητικοὶ παράγοντες ὧν τῶν κατηγοριῶν θεωροῦνται, ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς, ὡς φορεῖς πραγματικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. *Αὐτὸ δυνατόν νὰ ἔχη καταστρεπτικὰς συνέπειας διὰ τὴν δημοκρατικὴν ἐξέλιξιν μιᾶς χώρας, καθ' ὅσον, συνήθως, ὁδηγεῖ εἰς ἓνα «τακτικὸν» κομφορμισμὸν, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὴν φαινομενικὴν ἀποδοχὴν ἐκ μέρους τῶν διοικουμένων «παντὸς κρατοῦντος». Καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ δυσαρστοῦνται οἱ παράγοντες καὶ νὰ διεκπεραιώνωνται οἱ υποθέσεις.* Ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως χαρακτηρίζει κυρίως τὰς προβιομηχανικὰς κοινωνικὰς δομὰς, ἂν καὶ τὸ φαινόμενον δὲν ἀπουσιάζει ἐντελῶς καὶ ἀπὸ ὀρισμένους βιομηχανικὰς κοινωνίας. Εἰς ἓνα περιβάλλον αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ ρόλος τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἐνισχύεται σημαντικῶς, διότι οἱ τοπικοὶ παράγοντες ὄχι μόνον τῆς τυπικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ καὶ ἐκείνοι τῆς κοινωνικῆς μεῖζονος πολιτικῆν ἀποστολὴν μεταβάλλονται εἰς ἀποφασιστικοὺς ὁδηγητὰς γνώμης. Εἰς χώρας ὅμως με φιλελευθέραν κοινωνικὴν δομὴν καὶ νοστοπιάν—πρόκειται κυρίως διὰ βιομηχανικὰς κοινωνίας εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀστικός πληθυσμὸς ὑπερέχει σαφῶς τοῦ ἀγροτικοῦ—τὰ χωρία κάτω τῶν 5.000 κατοίκων εἶτε εἰναι ὀλιγάριθμα εἶτε εὐρίσκονται πλησίον μεγαλυτέρων ἀστικῶν κέντρων. Τοῦτο ἐξουδετερώνει, κατὰ κάποιον τρόπον, τὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν τῶν ἀπομόνωνσιν καὶ τροποποιεῖ ριζικῶς τὰς οἰκολογικὰς συνθήκας με συνέπειαν ὁ χῶρος νὰ μεταβάλλεται εἰς μίαν «μικρόπολιν» με τὴν ποιοτικὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τοῦ ὅρου.

3. Τεχνικοὶ παράγοντες καὶ πολιτικὴ ἐπικοινωνία

Ἡ ἀναφορὰ εἰς τὰς ἐπικοινωνιακὰς δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται εἰς φυσικοὺς παράγοντας, μὰς ἐπέτρεψε νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξουδετερωθοῦν ἀπὸ ὀρισμένους τεχνολογικοὺς συνδυασμούς, οἱ ὁποῖοι μεταβάλλουν τὸ περιβάλλον τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας ἀπὸ ἀρνητικὸν εἰς θετικόν.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν συμβολὴν τῶν ὀρισμένων τεχνολογικῶν πόσδοι μετέβαλον ἀποφασιστικῶς καὶ τὴν οἰκονομικὴν προϋπόθεσιν παροχῆς πολιτικῆς πληροφορίας. Πρόκειται διὰ τὸν περιορισμὸν τοῦ κόστους παροχῆς μέσων πολιτικῆς πληροφορίας. Ἡ διάδοσις τῶν τρανζίστορς π.χ. ἔδωκεν εἰς ἄτομα περιωρισμένον εἰσodόηματος ἓνα εὐθὺνὸν μέσον πληροφοριοδοτήσεως.

Ἡ μεγαλυτέρα ὅμως «συμβολή» τῶν συγχρόνων τεχνολογικῶν μέσων εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπικοινωνία

νίαν ἔγινε ἐπὶ καθαρῶς κυβερνητικοῦ ἐπιπέδου. Ἄν καὶ διὰ τὸ θέμα αὐτὸ θὰ ὀμιλήσωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, εἶναι ἴσως χρήσιμον νὰ ἐπιστημανθῇ ὅτι αἱ σημεριναὶ κυβερνήσεις διαθέτουν ἐπικοινωνιακὰ μέσα τὰ ὁποῖα τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ἔχουν πληροφορίας ὄχι μόνον διὰ τὰς ἰδικὰς τῶν χώρας ἀλλὰ καὶ διὰ πολλὰς... ἄλλας. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ με προβλήματα νομικῆς προστασίας καὶ ἠθικῆς ἀνεξαρτησίας. Αὐτὰ εἶναι θέματα τοῦ διεθνoῦς καὶ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου. Ἀπλῶς ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἡ διεθνὴς ἐπικοινωνία γίνεται σήμερον μέσῳ ἐνὸς δικτύου τὸ ὁποῖον ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς δὲν ἔχει προηγούμενον εἰς τὴν ἱστορίαν.

4. Πολιτιστικοὶ παράγοντες καὶ πολιτικὴ ἐπικοινωνία

Οἱ πολιτιστικοὶ παράγοντες οἱ ὁποῖοι ἐμπλέκονται εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπικοινωνίαν εἶναι πάρα πολλοί, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναφερθῶμεν εἰς ὅλους. Πάντως, τὸ *ἐπίπεdon μορφώσεως* καθὼς καὶ τὸ *ἐπίπεdon ἐκπαίδευσσεως* εἶναι ἀπὸ τοὺς πλέον ἀποφασιστικοὺς παράγοντας.

Ἀλλεπάλληλοι ἐμπειρικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι εἰς κοινωνίας εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναλφαβήτων εἶναι ὕψηλός, ἡ ἐπικοινωνία εἰς δύο χρόνους καθὼς καὶ αἱ διαπροσωπικαὶ ἐπαφαὶ εἶναι αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐπικοινωνιακαὶ δομοί. Εἰς τὰς κοινωνίας αὐτὰς οἱ «μορφωμένοι» μεταδίδουν καὶ παρουσιάζουν τὰς πολιτικὰς πληροφορίες εἰς τὴν ἀναλφαβήτους κατὰ τὸν τρόπον τῶν. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οἱ ἀναλφάβητοι δὲν δύνανται νὰ ἀντιτάξουν ἀμφισβητήσεις ἐφ' ὅσον δὲν διαθέτουν παρὰ μίαν ἐξαιρετικῶς περιορισμένην δυνατότητα πληροφοριακοῦ ἐλέγχου. Οἱ ἐπαγγελματῖαι διαστρεβλῶνται τὸν πολιτικὸν πληροφοριῶν εὐρίσκουν ἐδῶ πρόσφορον πεδῖον δράσεως καὶ ἐνεργοῦν χωρὶς κανένα φόβον. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀναλφάβητος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐλέγξῃ τὴν αὐθεντικότητα τοῦ «διηγήματος», ἐπιτρέπει εἰς ὀρισμένους νὰ προσωπὸν ὡς πληροφορίας εἶτε τὰς προσωπικὰς τῶν ἐπιθυμίας εἶτε ἐσφαλμένας ὑποθέσεις. Ἀντιθέτως, πειραματικαὶ μετρήσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἄτομα τὰ ὁποῖα εἶχον πληροφορηθῇ μίαν εἰδήσιν παρουσίᾳ καὶ ἄλλων προσώπων ἀναμετέδιδον τὸν περιεχόμενον τῆς με πολὺ μεγαλυτέραν πιστότητα ἀπὸ ἄλλα τὰ ὁποῖα εἶχον πληροφορηθῇ τὴν ἰδίαν εἰδήσιν χωρὶς τὴν παρουσίαν τρίτων. Τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶτε προσέβητον εἰς τὴν εἰδήσιν τὰς ἰδικὰς τῶν ἀπόψεις εἶτε ἐτόνιζον περισσότερον τὸ δραματικὸν μέρος τῶν γεγονότων. Μὲ τὸ νὰ ἐνεργοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιούργουν τεχνητὸν ἄγχος ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσήρχοντο καὶ τὰ ἴδια. Καὶ αὐτὸ, διότι ἓνα τεχνητὸν καὶ ἐλεγχόμενον ἄγχος, εἰς τὸ μέτρον εἰς τὸ ὁποῖον ἀντιπαρτίθεται εἰς ἓνα φυσικὸν ἄγχος, ἔχει «καθαρτικὰς» συνέπειας (cathartic effect) μετὴν ψυχα-

ναλυτικὴν σημασίαν τοῦ ὅρου. Μὲ βάσιν τὰς διαπιστώσεις αὐτὰς θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ καταλήξωμεν εἰς μίαν γενικωτέραν ἄλλ' ἐνδεικτικὴν πολιτολογικὴν συνάρτησιν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ βαθμὸς πτώσεως μιᾶς μεταβιβαζομένης πολιτικῆς πληροφορίας εἶναι εὐθὺς ἀνάλογος πρὸς τὴν δυνατότητα ἀσκήσεως ἐλέγχου κατὰ τὴν ἀναμετάδοσιν τῆς καὶ ἀντιστροφῆς ἀνάλογος πρὸς τὴν κοινωνικοδραματικὴν ἀπόκλισιν τοῦ μεταβιβάζοντος.

Μία ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἐπικοινωνιακὴ δομὴ εἶναι ἐκείνη ἣ ὁποία ἀφορᾷ εἰς τὴν μετάδοσιν πληροφοριῶν μεταξὺ προσώπων μὲ στοιχειώδη μόρφωσιν καὶ ἄλλων μὲ ἀνεπτυγμένην κουλτούραν. Παρατηρήθη, ἐπανειλημμένως, ὅτι τὰ πρῶτα ἀναμετέδιδον τὰς πληροφορίες κατὰ τρόπον ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἀποσπασματικὸν καὶ ἀλοποποιημένον. Ἀντιθέτως, πρόσφατα μὲ ὑψηλὸν μορφωτικὸν ἐπίπεδον μετέδιδον τὰ γεγονότα μὲ συνοχὴν καὶ προσέφευγον εἰς ἐιδικωτέρας διακρίσεις διὰ νὰ τὰ παρουσιάσουν ὡς ὀργανωμένας γνώσεις. Κατέληγον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἰς θεωρητικὰ συμπεράσματα μὲ εὐρύτεραν πολιτικὴν σημασίαν. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐγένετο ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία ἦτο περισσότερον διανοητικὸς καὶ ὀλιγώτερον ἁπλός.

Τέλος, δὲν εἶναι μόνον αἱ διαφοραὶ ἐπιπέδου μορφώσεως, αἱ ὁποῖαι ἐπιδρῶν εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τοῦ διαχύτου τρόπου σκέψεως. Εἰς κοινωνίας περισσότερον μοιρολατρικάς καὶ ὀλιγώτερον ὀρθολογιστικάς, καὶ συνεπῶς περισσότερον ἐπιρρεπεῖς εἰς συναισθηματικὰς ἐρμηνείας, ἡ διάδοσις μιᾶς «καταπληκτικῆς» πληροφορίας εἶναι περισσότερον πιθανὴ καὶ κάποτε μάλιστα ἀναμενομένη. Ἀντιθέτως, εἰς ὀρισμένας ἐκσυγχρονισμένας κοινωνίας ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ρασιοναλιστικάς (rationalized political culture),¹ ἡ «καταπληκτικὴ» εἰδησις ἀντὶ τῆς ἐντυπωσίστης δημιουργεῖ σκεπτικισμόν διὰ τὴν αὐθεντικότητά της. Ἡ διάκρισις ὅμως αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ἀπόλυτον διαπίστωσιν καθ' ὅσον πολλὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν ὀρισμένης στιγμῆς. Κατὰ ἓνα γενικὸν τρόπον ὅμως τὰ ἄτομα μὲ ὀρθολογιστικὴν κουλτούραν διακρίνουν εὐκολότερον μεταξὺ πραγματικῶν γεγονότων καὶ ἰδιολογικῶν ἐκτιμήσεων. Ἡ διάκρισις μεταξὺ ὀρθολογικοῦ καὶ μοιρολατρικοῦ τρόπου σκέψεως θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ μὲ τὴν παράλληλον διάκρισιν μεταξὺ ρητορικῆς πολιτικῆς καὶ «ἀριθμητικῆς» πολιτικῆς ἐπιχειρηματολογίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι σήμερον ἡ ἐπὶ κλίσις ἀριθμῶν καὶ στατιστικῶν προσδίδει εἰς τὴν πολιτικὴν πληροφορίαν αὐθεντικότητα καὶ «βεβαιότητα». Ἀπὸ τὴν ἄπωσιν αὐτὴν ἡ ἐποχὴ τῆς ρητορικῆς πολιτικῆς φαίνεται νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ τέλος της. Μὲ αὐτὸ δὲν ἐπιχειρεῖται νὰ ὑποτιμηθῇ οἷάδηποτε φιλολογικὴ ἢ ἄλλη αἰσθητι-

κὴ τοποθέτησις. Ἀπλῶς, πρόκειται διὰ μίαν γενικὴν διαπίστωσιν. Ὁφείλομεν πάντως νὰ ἐπιστημάνωμεν ὅτι μερικὰς φορὰς οἱ χρησιμοποιούμενοι ἀριθμοί, πίνακες καὶ διαγράμματα δὲν ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ ἐξηγήσουν, ἀλλὰ νὰ ἐντυπωσιάσουν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι γοητεύονται ἀπὸ τὸν ἀπόλυτον χαρακτῆρα τῶν ἀριθμῶν. Συνεπῶς, μία μαθηματικοποιημένη πληροφορία δὲν εἶναι ἀληθὴς ἐκ μόνου τοῦ τρόπου παρουσιάσεώς της, διότι ὀρισμένοι ἀριθμοὶ ὄχι μόνον εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ψευδεῖς ἀλλὰ καὶ ἐπιτηδεῖας συνδεδασμένοι. Ὁ ἐντυπωσιασμός ὅμως αὐτός, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖται μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν «ἀπαθῶν» ἀριθμῶν, ἐνισχύεται σήμερον καὶ ἀπὸ τὸν ἐπικίνδυνον μύθον ὁ ὁποῖος ἀντιπαράτασσει «πολιτικούς» καὶ «τεχνικούς» διὰ νὰ μείωσιν τοὺς πρῶτους καὶ νὰ ἐξάρῃ τοὺς δευτέρους. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν εἶναι κανεὶς ἀντίθετος πρὸς τὰς ὑπερβολὰς τῆς ρητορικῆς πολιτικῆς, πρέπει νὰ εἶναι ἐξ ἴσου προσεκτικὸς καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀριθμῶν. Πολλὰς φορὰς οἱ δευτέρου εἶναι περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἀπὸ τοὺς πρῶτους.

5. Πολιτικοὶ παράγοντες καὶ πολιτικὴ ἐπικοινωνία

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς, τεχνικοὺς καὶ πολιτικοὺς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι ἐπιδρῶν εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας, ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένοι καθαρῶς πολιτικοί. Πρόκειται διὰ τὴν διαδικασίαν τῆς πολιτικῆς κοινωνικοποιήσεως καὶ διὰ τὴν ἰδιαίτεραν δομὴν τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος. Εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνικοποίησιν θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διατυπώσωμεν ὀρισμένας σκέψεις εἰς τὴν ὑπὸ ἑκδοσιν σχετικὴν μελέτην. Ἀς μᾶς ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι εἰς τὸ μέτρον εἰς τὸ ὁποῖον ἡ πολιτικὴ κοινωνικοποίησις συμβάλλει εἰς τὴν δημιουργίαν πολιτικῆς ὁμοιογενείας, δηλαδὴ εἰς μίαν εὐρείαν συμφωνίαν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἀξιών-πλαισίων, ἡ πολιτικὴ ἐπικοινωνία καθίσταται εὐχερεστέρα εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς ὀρισμένα μεγάλα καὶ βασικά θέματα.

Ἀπὸ τὴν ἄπωσιν αὐτὴν θὰ πρέπει νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ «εὐπλάστων» καὶ «ἀκάμπτων» πολιτικῶν ἀξιών-πλαισίων. Ἡ δευτέρα κατηγορία, ἣ ὁποία εἶναι καὶ ἡ περισσότερον ἐνδιαφέρουσα, χαρακτηρίζει κοινωνικὰς ομάδας ἢ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνατραφῇ εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ἱστορικῶν στερεοτύπων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πολιτικῶν. Τὰ ἄτομα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν διαθέτουν ἓνα εἶδος ἀτομικοῦ πληροφοριακοῦ φίλτρου, τὸ ὁποῖον συντίθεται ἀπὸ «ἀθίκτους ἀξίας» εἰς τρόπον ὥστε οἰονόηποτε πολιτικὸν μῆνυμα τὸ ὁποῖον θὰ προσέκρινεν εἰς τὰς ἀξίας αὐτὰς νὰ μὴ δύναται νὰ «περάσῃ» καὶ νὰ τὰ ἐπηρέασῃ. Ἀδτὸ δημιουργεῖ μίαν ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἀκαμπτον πολιτικὴν κουλτούραν, ἣ ὁποία ἐξωτερικεύεται μὲ μίαν ψυχολογικὴν ἀδυναμίαν ἀφομοιώ-

1. G. Almond, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 24.

σεως νέων αξιών. Ἡ ἀποστροφή ἐκδηλοῦται πολ-
λὰς φορές μὲ ὀρισμένους τυποποιημένους ἐκφράσεις,
χειρωναμίας, βλήματα, ἀκόμη δὲ καὶ μὲ μορφασμοὺς
οἱ ὅποιοι ἀπορρίπτουν κάθε συζήτησιν. Εἰς πολλὰς
περιπτώσεις ἡ ἀπόρριψις τῆς συζήτησεως δικαιολο-
γεῖται μὲ τὸ ὅτι «...τὸ πεπλανημένον τῶν τοιούτων
ρευμάτων εἶναι προφανές». Αὐτὰ τὰ «προφανή»
ὅμως, τὰ ὅποια δὲν εἶναι ὀλίγα, διευκολύνουν τὴν
ἐπιφανειακὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πραγμάτων καὶ
ἐμποδίζουν τὴν ἀναλυτικὴν ἐπεξεργασίαν κάθε νέου
μηνύματος.

Εἰς ὅτι, ἀφορὰ τώρα εἰς τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν
τὸ εἶδος τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἡμπορεῖ νὰ ἀσκή-
ῃ εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας,
ἡ γενικὴ διάκρισις μεταξὺ αὐταρχικῶν καὶ νεοφι-
λελευθέρων καθεστώτων—παρὰ τὸν ὑπερπλοιοῦ-
μένον χαρακτήρα τῆς—παρμένει χρήσιμος.

Τὰ νεοφιλελεύθερα καθεστῶτα, τὰ ὁποῖα στηρί-
ζονται ἐπὶ κοινωνικῶν δομῶν ὀλιγώτερον ἢ πε-
ρισσότερον πλουραλιστικῶν, χαρακτηρίζονται ἀπὸ
ἀντιστοιχόν ἐπικοινωνιακὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον
σημαίνει ὅτι οἱ ἐπικοινωνιακοὶ διάλογοι εἶναι δια-
νεμημένοι ὅπως περίπου καὶ ἡ ἐξουσία. Αὐτὸ ἐπι-
τρέπει τὴν δημιουργίαν συνθηκῶν δι' «ἀμφισβητου-
μένην πληροφορίαν» (information contestée) καί,
συνεπῶς, ἀεξάνει τὰς πιθανότητας δι' αὐθεντικὴν
πληροφορίαν. Πρόκειται ἐδῶ διὰ μίαν γενικωτέραν
διαπίστωσιν, ἡ ὁποία ὅμως πρέπει νὰ ἐπαληθεύεται
εἰς κάθε συγκεκριμένην περίπτωσιν, καθ' ὅσον ὑπάρ-
χουν νεοφιλελεύθερα καθεστῶτα πολὺ διαφορετικὰ
τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Τὰ αὐταρχικά καθεστῶτα πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχο-
λήσουν ὀλίγον περισσότερο διότι, ἐνεκα τοῦ γεγο-
νότος ὅτι ἀποδίδουν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν
πολιτικὴν ἐπικοινωνίαν, ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον
σημαντικῶν μελετῶν.¹ Εἰς τὰ καθεστῶτα αὐτὰ τὸ
σύνολον τοῦ ἐπικοινωνιακοῦ πολιτικοῦ συστήματος
εἶναι ἐπιτηρούμενον, ἀπὸ δύο ἀπόψεις: α) ὡς πληρο-
φοριακὸν περιεχόμενον, β) ὡς τεχνικὰ μέσα πληρο-
φοριοδοτήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅλοι οἱ
ὑπεύθυνοι τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας δέχον-
ται δδηγίαι ἀπὸ τὰς ἀρχάς. Τὸ ραδιοφῶνον εἶναι
ἡ φωνὴ τοῦ καθεστώτος, εἶναι εἰς τὴν κυριολεξίαν
«his master's voice». Οἱ διευθυνταὶ τῶν ἐφημερίδων
ὄχι μόνον εἶναι διωρισμένοι ἀπὸ τὸ καθεστῶς ἀλλὰ
καὶ ἀνήκουν εἰς τὸ καθεστῶς. Ἡ χρησιμοποίησις
τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας, καθὼς καὶ τὰν
διαπροσωπικῶν σχέσεων, γίνεται ἐδῶ μέσῳ ἐνὸς
ὀργανωμένου μοντέλου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπολύτως
προσηρμοσμένον εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν γραμμὴν
τοῦ «κόμματος». Τὸ μοντέλο αὐτὸ δραστηριοποιεῖ-
ται μὲ τὴν βοήθειαν διαφόρων κατηγοριῶν ὑποκι-

νητῶν (agitateurs), διαφωτιστῶν, κτλ., οἱ ὅποιοι
ἔχουν ὡς ἀποστολὴν νὰ διοχετεύουν «τὰ» συνθή-
ματα, ἐνῶ παρὰλλήλως ἐπιδιώκουν νὰ ἐνισχύσουν
τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καὶ πο-
λιτικοῦ καθεστώτος.

Τὸ αὐταρχικὸν μοντέλο πολιτικῆς ἐπικοινωνίας
στηρίζεται γενικῶς εἰς τέσσαρας βασικὰ ὀργανωτι-
κὰς ἀρχάς:

α) εἰς τὴν *μονοπώλησιν* τῶν μέσων ἐπικοινωνίας
εἰς τρόπον ὥστε κάθε ἐπικοινωνιακὸς διάλογος,
γραφτὸς ἢ προφορικὸς, νὰ χρησιμοποιεῖται μόνον
διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ οὐδέποτε δι' οἰονδήποτε
ἄλλον.

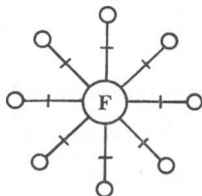
β) εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς *ἐπικοινωνιακῆς συγκεν-
τρώσεως*, ἡ ὁποία σημαίνει ὅτι ἐνα μήνυμα γίνεται
τόσον περισσότερο ἀποτελεσματικὸν ὅσον εἶναι
περισσότερον ἁπλὸν καὶ σταθερῶς ἐπαναλαμβανόμε-
νον.

γ) εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς *ἐνισχύσεως*, ἡ ὁποία συνί-
σταται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ὅλων τῶν διαθέσι-
μων διαύλων διὰ τὸ αὐτὸ μήνυμα καὶ τὴν ἰδίαν στι-
γμὴν, καὶ

δ) εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς *προνομιακῆς κατευθύνσεως*.
Συμφῶς πρὸς τὴν τελευταίαν, τὸ πολιτικὸν ἐπι-
κοινωνιακὸν σύστημα «πρέπει» νὰ εἶναι περισσότε-
ρον ἀποτελεσματικὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν καθεστώ-
ς → λαὸς καὶ ὀλιγώτερον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν λαὸς
→ καθεστῶς. Μὲ τὴν ἐφαρμογὴν κυρίως τῆς τε-
λευταίας ἀρχῆς, κάθε αὐταρχικὸν καθεστῶς προσ-
παθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἐπικοινωνιακὴν ἀποτελεσματικό-
τητα. Ἐν τούτοις, τὰ ἄτομα εὐρίσκουν πάντοτε
τρόπους—εὐτυχῶς—νὰ κυκλοφορήσουν πεποιθήσεις,
γνώμας, ἀπόψεις, κρίσεις, ἀδυναμίας, κτλ. Ἐνας
ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τρόπους εἶναι καὶ αἱ φῆμαι ἢ δια-
δόσεις. Αἱ φῆμαι, εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς αὐταρχικοῦ
καθεστώτος, ἀποτελοῦν μίαν τεχνικὴν ἢ ὁποία ἐπιδιώ-
κει νὰ «ἀντισταθῇ» εἰς τὴν ἐλεγχομένην πολιτικὴν
ἐπικοινωνίαν. Ἡ ἰδιαιτερότης τῆς τεχνικῆς αὐτῆς
συνίσταται εἰς τὴν κυκλοφορίαν μὲς πληροφορίας
κατὰ τρόπον «ἐμπιστευτικόν». Τὸ «ἐμπιστευτικόν»
ἐξασφαλίζεται ἀπὸ μίαν ἄλυστον καὶ ἀκτινοειδῆ
διαπροσωπικὴν μεταβίβασιν. Ἡ ταχύτης πάντως
μὲ τὴν ὁποίαν αἱ φῆμαι διαδίδονται ἐξαρτᾶται
ἀπὸ τὴν ἐπισκρότητα τοῦ περιεχομένου τῶν καὶ
ἀπὸ τὴν ἔκτασιν τῆς *ἀμφιβολίας* τὴν ὁποίαν περιέ-
χει τὸ μήνυμα. Διότι τὸ μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀό-
ριστον περιεχόμενον, εἶναι προσφορότερον εἰς προ-
σωπικὰς ἐρμηνείας ὥστε ὁ κάθε ἕνας νὰ τὸ ἀναμετα-
δίδῃ μὲ τὸν τρόπον του. Αἱ φῆμαι χαρακτηρίζονται
ἀπὸ ρέουσιν κυκλοφορικὴν ἰκανότητα, διότι ἱκα-
νοποιοῦν δύο βασικὰ ψυχολογικάς λειτουργίας:
μίαν ὀρθολογιστικὴν καὶ μίαν συγκινησιακὴν. Ἡ
ὀρθολογιστικὴ λειτουργία συνίσταται εἰς τὸ ὅτι
ἡ φῆμη προσφέρει ὡς ἐξηγήσεις εἰς ἓνα σημαντικὸν
πολιτικὸν πρόβλημα καὶ διὰ τὸ ὁποῖον αἱ ἀρχαὶ πα-
ρέλυσαν ἢ ἀπέφυγον νὰ κάνουν ἀνακωινώσεις.

1. Διὰ τὴν πολιτικὴν ἐπικοινωνίαν εἰς τὰ αὐταρχικά καθε-
στῶτα, βλ. J. Bensman - B. Rosenberg: *Mass, Class, and
Bureaucracy, The Evolution of Contemporary Society*. Prenti-
ce Hall, 1963, σ. 327.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν ἡ ἐπίσημος ἐξήγησις δὲν ἱκανοποιῇ. Ἡ συγκινησιακὴ λειτουργία, ἐξ ἄλλου, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι περιορίζει μέσῳ τῆς τεχνικῆς τῆς emotional substitution τὸ ἄγχος τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν πληροφωριῶν δι' ἓνα θέμα τὸ ὁποῖον θεωρεῖται κρίσιμον. Τὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα, εἰς ὅποια ἀποτελοῦν καὶ τὰ προσφορῶτερα πεδία διαδόσεως φημῶν, προσπαθοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ φαινόμενον διὰ διαφόρων μέσων. Εἰς τὴν ναζιστικὴν Γερμανίαν, π.χ., ἐφηρμόζετο μὲ σημαντικὴν ἐπιτυχίαν ἡ τεχνικὴ τῆς «ἀτομικῆς κοινωνίας» (société atomisée). Ἡ ἀτομικὴ κοινωνία βασίζεται εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς κατακόρυφου ἀποκλειστικῆς καὶ εὐθείας ἐπικοινωνιακῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ Führer καὶ τοῦ κάθε Γερμανοῦ. Ἡ σχέσις αὕτη ἀποκλείει τὴν ὀριζόντιον ἐπικοινωνιακὴν δομὴν μεταξὺ ἀτόμων καὶ ομάδων.

κοινωνιογραμματικὴ κάτοψις τῆς ἀτομικῆς ἐπικοινωνιακῆς δομῆς

Οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δικτατορίας τῶν συνταγματαρχῶν (1967-1974), ἐφήρμοσαν τὴν τεχνικὴν τῶν φημῶν καὶ διαδόσεως κατὰ ἓνα ἐξαιρετικὸς γόνιμον τρόπον. Εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις ἐπρόκειτο δι' ἐμπιστευτικὰς ἐκμυστηρεύσεις (τὰς ὁποίας ἡ δικτατορία ἀπεκάλει ψιθύρους), αἱ ὁποῖαι ὁποσδήποτε δὲν ἐβοήθησαν εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς θετικῆς διὰ τὸ καθεστῶς ψυχολογίας. Αἱ διάφοροι διαδόσεις τῆς ἐποχῆς ἀπέτελεσαν μορφήν *σιωπηρᾶς ἀντιπολιτευτικῆς δραστηριότητος*.

Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνωμεν ἐδῶ δύο κατηγορίας φημῶν. Ἡ πρώτη, ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον χιουμοριστικὴ, ἀνεφάρτε εἰς τὰς ἀφέλεις καὶ γελοίας ἐκδηλώσεις τῆς δικτατορίας τόσον εἰς τὸν πολιτικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν τομέα. Διότι, πρῶτα, εἰς αὐτοὺς τοὺς τομεῖς τὸ καθεστῶς ἦτο μοναδικόν. Ὁρισμένα συνθήματα τῆς δικτατορίας μετετρέποντο εἰς εὐφυῆ λογοπαίγνια ἢ εἰς θεατρικοὺς διαλόγους. Μία εὐφρεστάτη ἐξ ἄλλου ἀνεκδοτολογικὴ δραστηριότης ἐκράτει εἰς τὴν ἐπικαιρότητα τὰς καθημερινὰς ἀδεξιότητος εἰς κάθε τομέα. Ἡ δευτέρα κατηγορία φημῶν εἶχε χαρακτῆρα σαφῶς πληροφοριακὸν καὶ ἀνεφάρτε κυρίως εἰς τὰ διάφορα οἰκονομικά, δημοσιονομικά καὶ διοικητικά

σκάνδαλα, καθὼς καὶ εἰς τὰς γελοιοποιήσεις τοῦ καθεστῶτος εἰς τὸν διεθνή χώρον. Ἦτο κυρίως αὕτη ἡ κατηγορία φημῶν, ἡ ὁποία ἀπέκλειε, κατὰ συστηματικὸν τρόπον, κάθε προσπάθειαν τῶν συνταγματαρχῶν διὰ ψυχολογικὴν καὶ κοινωνικὴν νομιμοποίησιν (legitimation). Καὶ τοῦτο, διότι ἡ πρώτη κατηγορία φημῶν, ἂν καὶ ἐτροφοδοῖτο κάθε προσπάθειαν διακωμωδῆσεως τοῦ καθεστῶτος, ἀπὸ μίαν ἄλλην πλευρὰν συνέβαλλεν εἰς μίαν—εὐεργετικὴν διὰ τὸ καθεστῶς—ἐκτονωτικὴν κάθαρσιν. Αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο τελικῶς νὰ ἀνέχωνται τὰς φήμας αὐτὰς πιστεύουσai ὅτι ἡ ἱκανοποίησις ἡ ὁποία προσεφέρετο ἐματὰίωνεν ἢ παρωχέτευε τὴν ἐπαναστατικὴν διάθεσιν (déviation antirévolutionnaire).

VI. Ὀλιστικὴ πολιτικὴ ἐπικοινωνία καὶ κυβερνητικὴ-σύστηματικὴ προσέγγισις

1. Βασικὴ ὑπόθεσις

Τὸ δοκίμιον αὐτὸ θὰ τελειώσῃ μὲ τὴν συνοπτικὴν ἐξέτασιν τῆς ὀλιστικῆς πολιτικῆς ἐπικοινωνίας. Θὰ προσπαθῶμεν δηλαδὴ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐπικοινωνιακὴν διαδικασίαν ὅχι πλὴν εἰς μικροπολιτικά ἐπίπεδα, ἀλλὰ εἰς τὸ μακροπολιτικὸν ἐπίπεδον τοῦ συνόλου τοῦ πολιτικοῦ συστήματος.

Ἡ βασικὴ ὑπόθεσις εἶναι ὅτι κανένα πολιτικὸν σύστημα δὲν δύναται νὰ ἐπιβιώσῃ ἂν δὲν ἔχῃ τὴν ἱκανότητα νὰ προσαρμόζεται εἰς ἓνα διαρκῶς μεταβαλλόμενον περιβάλλον. Ἡ προσαρμογὴ αὕτη δὲν εἶναι ἐφικτὴ παρὰ εἰς τὸ μέτρον εἰς τὸ ὁποῖον τὸ πολιτικὸν σύστημα πληροφορεῖται δι' ὅτι συμβαίνει εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιο καὶ εἰς τὸ περιβάλλον του. Διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ πολιτικὸν σύστημα ἡμπορεῖ νὰ προβαίνει εἰς τὰς ἀναγκαίους διορθωτικὰς ἐνεργείας. Ἐχει, συνεπῶς, ἀνάγκην ὅχι μόνον ἀπὸ πληροφορίας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπαρκῆ ἀριθμὸν διαύλων ὥστε αἱ πληροφορίες νὰ διαβιβάζωνται εἰς αὐτό. Μία θεώρησις αὐτοῦ τοῦ εἶδους προϋποθέτει τὴν χρησιμοποίησιν τῆς πληροφοριακῆς «ἀνατροφοδοτήσεως», ἡ ὁποία βασίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς «δευτέρας κυβερνητικῆς» (second cybernetic)¹ καθὼς καὶ τῆς «σύστηματικῆς» προσεγγίσεως (systems ἢ systemic approach).

Ἡ πρώτη ὁλοκληρωμένη προσπάθεια διὰ μίαν σύστηματικὴν πληροφοριακὴν μοντελοποίησιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς ὀφείλεται εἰς τὸν D. Easton, τοῦ ὁποῖου αἱ ἐργασίαι εἶναι ἤδη γνωσταί. Μεταξὺ ὧν τοῦ 1953 καὶ τοῦ 1965, χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὅποion τὰ μοντέλα τῶν D. Easton καὶ G. Almond ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν τῶν διαμορφώσεων, ὁ K. Deutsch προτείνει ἓνα σύνολον ἐπικοινωνιακῶν

1. Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς «δευτέρας κυβερνητικῆς», βλ. Maruyama: «The Second Cybernetics: Deviation-Amplifying Mutual Causal Processes» εἰς *American Scientist* 51 (1963), σ. 164-179.

κατηγοριών, αί όποίαι άπετέλεσαν κοινήν βάσιν δι' οίανδήποτε μοντελοποίησιν τόσον έπι θεμάτων έσωτερικής, όσον και διεθνούς πολιτικής έπικοινωνίας.

2. Τεχνική έπιστημολογική σύμβασις

Τό μοντέλο του Κ. Deutsch σχηματίζεται από όρισμένες έννοιολογικάς κατηγορίας, αί όποίαι προέρχονται, μεταφορικώς, από την λειτουργίαν μιάς άντιαεροπορικής ηλεκτρονικής συσκευής με ίδιόν της σύστημα διεύθυνσεως (process of steering).¹ Είς μίαν προσπάθειαν αναλυτικής παρουσιάσεως αί «πρωτάσεις» από τας όποιάς στοιχειοθετείται τό μοντέλο είναι αί έξής:

- α) Μία άντιαεροπορική ηλεκτρονική συσκευή σκοπεύει ένα ή περισσοτέρους στόχους (goal), όπως άκριβώς μία κυβέρνησις σκοπεύει όρισμένους στόχους.
- β) 'Ο στόχος εφίσκεται έκτός της συσκευής, όπως άκριβώς οί στόχοι της κυβερνήσεως εφίσκονται έκτός αυτής (The goal situation sought is outside).²
- γ) 'Η συσκευή δέν είναι άπομονωμένη,³ αλλά λειτουργεί είς όρισμένον χωροχρονικόν δυναμικόν περιβάλλον, όπως άκριβώς και τό πολιτικόν σύστημα έχει τό ίδιόν του κοινωνικόν περιβάλλον, τό όποιον του δημιουργεί προβλήματα και ή ικανοποίησις των όποιών είναι ό σκοπός του.
- δ) 'Η λειτουργία της συσκευής εξαρτάται από μίαν διαρκή λήψιν πληροφοριών⁴ είς ότι άφορά είς την «συμπεριφοράν» των στόχων, όπως άκριβώς και τό πολιτικόν σύστημα έχει ανάγκην νά είναι πληροφορημένον διά την συμπεριφοράν του περιβάλλοντός του.
- ε) 'Ο στόχος είναι μεταβαλλόμενος⁵ (περισσότεροι ή όλιγότεροι στόχοι, μεταβολή θέσεως, ταχύτης, κτλ.), όπως άκριβώς είς την πολιτικήν αί άπαιτήσεις αί διατυπώνονται από τό κοινωνικόν περιβάλλον είναι μεταβαλλόμεναι.
- στ) 'Ο στόχος είναι δυνατόν νά «πληγή» (attaint) με έμμεσον τρόπον, όπως άκριβώς και είς την πολιτικήν δυνάμεθα νά ικανοποιήσωμεν όρισμένας άπαιτήσεις με «τακτικάς» κινήσεις, αί όποίαι έπιδέχονται νά άποφύγωμεν ή νά παραμερίσωμεν προσωρινώς όρισμένα έμπόδια.
- ζ) 'Ο άώτερος σκοπός (purpose) της συσκευής, όπως και της πολιτικής, είναι στρατηγικός.

3. Πολιτολογική εφαρμογή

'Ημπορούμεν εύκόλως νά άντιληφθώμεν ότι ή λειτουργική άποτελεσματικότης τόσον της άντιαεροπορικής ηλεκτρονικής συσκευής όσον και του πολιτικού συστήματος, εξαρτώνται από την αναλογικήν σχέσιν μεταξύ όρθών και έσφαλμένων κινήσεων. 'Η σχέσις αυτή είναι συνάρτησις της πληροφοριακής δυνατότητος του άνιχνευτικού πληροφοριακού συστήματος, με τό όποιον κάθε σύστημα είναι προικτισμένον, ή δέ πληροφοριακή δυνατότης εξαρτάται από: α) τό πληροφοριακόν βάρος (load), β) τόν χρόνον άντιδράσεως (lag), γ) την ίσοδυναμικήν άποκατάστασιν (gain), δ) την άποστασιακήν διαφοράν (lead).

- Τό πληροφοριακόν βάρος άφορά είς την ικανότητα της άνιχνευτικής συσκευής νά άφομοιώνη μεγάλον αριθμόν πληροφοριών σχετικών με την συμπεριφοράν των στόχων και των παραμετρικών προϋποθέσεων λειτουργίας του συστήματος.⁶
- 'Ο χρόνος άντιδράσεως άναφέρεται είς την ποσοτικήν σχέσιν μεταξύ της λήψεως μιάς πληροφορίας και της έκτελέσεως της διορθωτικής κινήσεως είς την θέσιν της συσκευής. 'Η ποσοτική αυτή σχέσις είναι δυνατόν νά έπηρεασθή από πολλούς παράγοντας, όπως π.χ. μία καθυστέρησις είς την έρμηνειαν της πληροφορίας.⁷
- 'Η ίσοδυναμική άποκατάστασις είναι ή ικανότης της συσκευής νά λαμβάνη νέαν θέσιν—μετά από μίαν προηγουμένην παραμετρικώς άντίθετον—έν σχέσει με μίαν άγνωστον είς αυτήν μετακίνησιν του στόχου.⁸
- 'Η άποστασιακή διαφορά, τέλος, είναι ή σχέσις μεταξύ της προβλέψεως διά την ένδεχομένην θέσιν του στόχου είς χρόνον α και της πραγματικής θέσεως του στόχου μετά την έκτόξευσιν.⁹

Είς περίπτωσιν κατά την όποιαν είς τας άνωτέρω συναρτήσεις δοθοῦν πολιτολογικάί τιμαί, οδηγούμεθα είς την διατύπωσιν των άκολουθών κρίσιμων έρωτημάτων:

1. Ποία είναι ή έκτασις και ή συχνότης των μεταβολών επί θεμάτων έσωτερικής και έξωτερικής πολιτικής και τας όποιάς ή κυβέρνησις φρεΐλει νά άντιμετωπίση; Δηλαδή, ποῖον είναι τό «load» τό όποιον βαρύνει πληροφοριακώς επί του κυβερνητικού ύποσυστήματος του πολιτικού συστήματος;
2. Ποῖος είναι ό αναγκαῖος διά τας άρχάς χρόνος διά νά λάβουν γνώσιν μιάς νέας καταστάσεως και πόσος χρόνος άπαιτείται διά την λήψιν μιάς άποφάσεως σχετικής πρός την κατάστασιν αυτήν; Ποῖον είναι, δηλαδή, τό «lag» μεταξύ πολιτικής

1. Κ. Deutsch: *The Nerves of Government, Models of Political Communication and Control*, The Free Press, 1963, σ. 82.

2. Ibid., σ. 186.

3. Ibid., σ. 186.

4. Ibid., σ. 186-187.

5. Ibid., σ. 187, 195-199 και 253.

6. Ibid., σ. 187.

7. Ibid., σ. 187-188.

8. Ibid., σ. 188.

9. Ibid., σ. 189.

πληροφορίας καὶ ἐκτελέσεως τῆς ἀντιστοίχου πολιτικῆς ἀποφάσεως;

3. Ποία εἶναι ἡ ταχύτης καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ἀντιδράσεως ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος εἰς νέας καταστάσεις εἰς τρόπον ὥστε εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σύστημα ἤθελεν εὐρεθῆ εἰς ἀντιθέτους καταστάσεις νὰ δύναται νὰ ἀντιδράσῃ ἄνευ κινδύνων ἐκτροπῆς ἀπὸ ὀρισμένην βασικὴν γραμμὴν πολιτικῆς (policy); Ποῖον εἶναι, δηλαδή, τὸ «gain», ἡ ἰσοδυναμικὴ ἀπόδοσις, τοῦ πολιτικοῦ συστήματος; Εἶναι προφανές ὅτι τὰ αὐταρχικὰ καθεστώτα, ὀλιγότερον ἐλεγχόμενα ἀπὸ τὴν ὥσιν τῆς πολιτικῆς γραμμῆς, ἔχουν μεγαλότεραν δυνατότητα ἐλιγμών, ἐνὸς τὰ δημοκρατικά—εὐτυχῶς—δὲν ἐπιτρέπουν ὥστε τὸ «gain» νὰ μεταβάλλεται εἰς αὐτοσκοποὺν καὶ εἰς ἀπάνθρωπον τακτικὴν.
4. Ποία εἶναι, τέλος, ἡ ἰκανότης, τὸ «lead», μᾶς κυβερνήσεως, νὰ προβλέψῃ τὴν διατιπῶσιν νέων ἀπαιτήσεων εἰς τρόπον ὥστε νὰ προετοιμάζεται προτοῦ αἱ ἀνωτέρω ἀπαιτήσεις ἀπειλήσουν τὸ σύστημα;

4. Λειτουργικὴ παθολογία καὶ ἐξελικτικὴ πολιτικὴ τυπολογία

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ κανονικὴ λειτουργία ἐνὸς καθεστώτος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις αἱ ὁποῖαι δίδονται εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐρωτήσεις καὶ διὰ κάθε συγκεκριμένην περίπτωσιν. Ἡ πραγματικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ «load», τοῦ «lag», τοῦ «gain» καὶ τοῦ «lead», προσδιορίζει τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἓνα πολιτικὸν σύστημα καὶ εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἰκανότητός του νὰ προσαρμόζεται εἰς τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον.

Συνεπῶς, ἡ ἐπιβίωσις ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος εἶναι δυνατόν νὰ ἀπειληθῇ ἀπὸ τὰς διαφόρους περιπλοκάς, βλάβας καὶ ἐλλείψεις, αἱ ὁποῖαι δυνατόν νὰ ἐμφανισθοῦν κατὰ τὴν λειτουργίαν του. Μὲ τὴν πρόθεσιν πάντοτε νὰ δώσωμεν μίαν περίληψιν τῶν ὧσιν ὁ K. Deutsch θεωρεῖ ὡς αἰτίαι μειώσεως τῆς βιωσιμότητος ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος, διακρίνομεν πέντε, κυρίως, λόγους οἱ ὅποιοι εἶναι δυνατόν νὰ τὸ ἀπειλήσουν:

α) Ἐξορυσιαστικὴ ἐκτροπὴ, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐπιμνην ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος νὰ θέλῃ νὰ ἐπιβιώῃ μὲσφ μᾶς καταστρεπτικῆς διαχειρίσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ ὑλικῶν πηγῶν ἐνέργειας.¹

β) Ἐπικοινωνιακὴ ἀβεβαιότης, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ συστήματος νὰ λαμβάνῃ πληροφορίας δι' αὐτὸ τὸ ἴδιο καθὼς καὶ διὰ τὸ περιβάλλον του.²

γ) Προβλεπτικὴ ἀδυναμία, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἀνικανότητα τοῦ συστήματος νὰ προσανατολίσῃ τὴν συμπεριφορὰν του μὲ βάσιν τὴν ἀποκτηθεῖσαν πείραν. Ἡ ἰκανότης προβλέψεως εἶναι δυνατόν, ἐξ ἄλλου, νὰ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ πιθανὰς βλάβας εἰς τὸ ἐπικοινωνιακὸν σύστημα.³

δ) Ἑλλειψις συντονιστικῆς ἰκανότητος καὶ ἐλέγχου συμπεριφορᾶς ὥστε ἡ τελευταία νὰ μεταβάλλεται ἐγκαίρως καὶ μὲ ἀκρίβειαν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς τακτικοὺς ἢ στρατηγικοὺς ἐπιδιωκομένους σκοποὺς.⁴

ε) Ἑλλειψις προσαρμοστικῆς ἰκανότητος, ἡ ὁποία δυνατόν νὰ ἀφορᾷ ἔτε εἰς μίαν δευτερεύουσαν εἴτε εἰς μίαν ριζικὴν ἀνάδιθρῶσιν τῆς στρατηγικῆς τοῦ συστήματος.⁵

Ὁ K. Deutsch θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐπιβίωσις ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος εἶναι μία φυσιολογικὴ κανονικὴ διαδικασία. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἔκτασις τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὴν προσαρμοστικὴν ἰκανότητα τοῦ συστήματος ἀποκλείει τὴν δυνατότητα νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀνάλυσις τὴν ὁποίαν προτείνει ὡς ὑποχρεωτικῶς «συντηρητικὴ» καί, συνεπῶς, ἰδεολογικῶς ἐξυπηρετικὴ δι' ὀρισμένην κατάστασιν πραγμάτων. Μὲ βάσιν τὰς ἀνωτέρω πέντε ἀδυναμίας ἡ διαταράξεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανισθοῦν εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν πολιτικῶν συστημάτων, δύναμεθα νὰ προτείνωμεν τὴν ἀκόλουθον τυπολογικὴν ταξινόμησιν⁶ «ἐξελικτικοῦ» χαρακτῆρος:

1. Αὐτοκαταστρεφόμενα πολιτικὰ συστήματα. Πρόκειται δι' ἑκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐξαφανίζονται ἀκόμῃ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται ἐντὸς εὐνοϊκῶν συνθηκῶν.
2. Μὴ βιώσιμα πολιτικὰ συστήματα. Πρόκειται διὰ πολιτικὰ συστήματα τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ ἐπιβιώσουν ἐκτὸς τοῦ ἰδίου τῶν κοινωνικοῦ περιβάλλοντος.
3. Βιώσιμα πολιτικὰ συστήματα. Πρόκειται διὰ συστήματα τὰ ὁποῖα διατηροῦν τὴν ἀρχικὴν τῶν πιθανότητα νὰ ἐπιβιώσουν καθ' ὅσον εἶναι ἰκανὰ νὰ ἀντιμετωπίζουν ἓνα ἀριθμὸν περιορισμένων μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι πραγματοποιοῦνται εἰς τὸ περιβάλλον τῶν.
4. Αὐτοαναπτυσσόμενα πολιτικὰ συστήματα. Ἡ κατηγορία αὕτη περιλαμβάνει ἑκεῖνα μόνον τὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἰκανὰ νὰ ἀντιμετωπίζουν συνθήκας ἐξαιρετικῶς κρίσιμους καὶ νὰ ἐπιβιώσουν εἰς περιβάλλοντα σαφῶς ἐχθρικά.

3. Ibid., σ. 222, 224 καὶ 229-230.

4. Ibid., σ. 222, 224 καὶ 225.

5. Ibid., σ. 222, 224, 226 καὶ 227.

6. Ibid., σ. 249.

1. Ibid., σ. 221 καὶ 232.

2. Ibid., σ. 222 καὶ 224.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- G. Almond - J. Coleman: *The Politics, of the Developing Areas*, Princeton Univ. Press, 1960.
- G. Almond - B. Powell: *Comparative Politics*, Little Brown, 1966.
- G. Almond - S. Verba: *The Civic Culture*, Little Brown, 1966.
- G. J. Appia - B. Cassen: *Presse, radio et télévision en Grande-Bretagne*, A. Colin, 1969.
- A. Barker-M. Rush: *The Members of Parliament and His Information*, London, 1970.
- J. Bensman - B. Rosemberg: *Mass, Class and Bureaucracy*, Prentice-Hall, 1963.
- J. Blondel: *An Introduction to Comparative Government*, Weiddenfeld Nicolson, 1969, σσ. 223-243.
- J. Blumier - D. Mc Quail: *Television in Politics—Its Uses and Influence*, Faber and Faber, 1968.
- R. Cayrol: *La presse écrite et audiovisuelle* Thémis, PUF, 1973.
- J. Cazenueve: *Les pouvoirs de la télévision*, Gallimard (Idées), 1970.
- J. Gazeneuve: *Sociologie de la Radio-Télévision*, PUF, 1970.
- M. Charlot: *La persuasion politique*, A. Colin, 1970.
- E. W. Chester: *Radio Television and American Politics*, Sheed and Ward, 1969.
- J. M. Cotteret: *Le vocabulaire de général de Gaulle*, A. Colin, 1969.
- J. M. Cotteret: *Gouvernants et gouvernés*, PUF (SUP), 1973.
- K. Deutsch: *Nationalism and Social Communication. An Enquiry into the Foundations of Nationality*, Wiley, 1953.
- K. Deutsch: *The Nerves of Government, Models of Political Communication and Control*, The Free Press, 1963.
- M. Duverger: *Janus, les deux faces de l'Occident*, Fayard, 1972.
- D. Easton: *A System Analysis of Political Life*, Wiley, 1965.
- R. Fagen: *Politics and Communication*, Little Brown, 1966.
- I. S. Foladare: «The Effect of Neighborhood on Voting Behavior» εἰς *Political Science Quarterly*, 1968 (4).
- E. Katz: «The Two-step Flow of Communication: An Up-to-date Report on an Hypothesis», εἰς *Public Opinion Quarterly*, 1957 (21).
- E. Katz-P. Lazarsfeld: *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*, Glencoe, 1955.
- R. Lang - G. Lang: *Politics and Television*, Quadrangle Books, 1958.
- H. Lasswell: *The Comparative Study of Symbols, An Introduction* Stanford Univ. Press, 1964.
- P. F. Lazarsfeld-B. Berelson καὶ H. Gaudet: *The People Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Election Campaign*, Columbia Univ. Press, 1948.
- H. Lefebvre: *Le langage et la société*: Gallimard (Idées), 1966.
- M. Mac Luhan: *Pour comprendre les média*, Mame-Seuil, 1968.
- M. Mac Luhan: *La Galaxie Gutenberg*, Mame, 1972.
- A.-J. D. Métaxas: *Approche systémique et processus politique*, Thèse, Aix-en-Provence, 1972.
- G. Mounin: *Introduction à la sémiologie*, Minuit, 1971.
- L. Pye: *Communication and Political Development*, Princeton Univ. Press, 1963.
- D. Riesman: *La foule solitaire*, Arthaud, 1964.
- B. Rubin: *Political Television*, Belmont Woodworth, 1967.
- M. Rush - P. Althoff: *An Introduction to Political Sociology*, Nelson's University Press, 1971.
- L. Schatzman - A. Strauss: «Social Class and Models of Communication» εἰς *American J. of Sociology*, 1955 (19) σ.σ. 329-338.
- R.G. Schwartzberg: *Sociologie politique*, Montchrestien, 1971.
- I. de Sola Pool: «Political Communication», εἰς *Int. Encycl. of Social Sciences*, 1968.
- J. Trenaman - D. Mcquail: *Television and the Political Image*, Methul, 1961.
- M. Walzer: «On the Role of Symbolism in Political Thought» εἰς *Political Science Quarterly*, 1927 (2), 191-204.